शः पञ्चकोटीगुणचतुर्थस्तावान्॥ प्रस्तुतश्चतुर्थोऽस्यानयाऽनेकस्यप्रस्तोद्धिरार्द्धेः कुडवः प्रदिष्टः॥ ८॥
शेषाकालादिपरिभाषालोकव्यवहारसिद्धा ज्ञेया॥ ॥इतिपरिभाषा॥ लीलावतीलक्षणम्॥ लीलावतीलक्षणलक्षितालक्षकालक्ष्यावि
लविलासिनेगणेनायतनीलनलिनदलमलकान्तये॥ धीरेकदशांशातसहस्रायुतलक्षप्रयुतकोटि
पद्मशङ्खमहाशङ्खपरार्द्धमहाम्बुधीनांक्रमशस्तस्मात्॥ १०॥ जलधिश्चान्त्यमध्यंपरार्द्धमितिद्व
यात्रयोत्तराः संज्ञाः॥ शेषव्यायाच्छानांव्यवहारार्थंकृताःसंज्ञाः॥ ११॥ अथसंकलितव्यवकलितयोः क
रणसूत्रंवृत्तार्द्धं॥ ॥कार्यःक्रमाऽक्रमतोंयवांकयोगोयथास्वांवकमेतरंवा॥ ॥अत्रोदाहरणम्॥ अयेबा
लेलीलावतिमतिसूदिमहितानूहिपंचशत्रिंशात्रिनवतिरासाद्यादशा॥ शतोपेतानेतानयुत
विधुनोध्वांपदमेंयदिव्यक्तेयुक्तिंव्यवकलनमार्गेऽधिगच्छसिबाले॥ १२॥ न्यासः॥ २।५।३२।१९३।१८।१०
१०मयोजनाऽनेकशतेऽयुताच्छोधितेजातं ९६४०शतयेकलितव्यवकलिते॥ एषानेकरूपसूत्रंवृत्तं

१००१०००२५ अथवा नवनोखंडे ४।५ अनयोर्हतिः २० द्विघ्नी ४० नववर्गैक्यं नाने न ४१ युता जाता एव
स्थितिः ८१ अथवा चतुर्दशानां खंडे ९।८। अनयोर्हतिः ७८ द्विघ्नी १५६ नवभिरैक्यं नाने न १०० युता जाता एव वक्ष्यमाणस्थितिः
१५६ अथवा खंडे २०।४ तथा पिनैव वक्ष्यमाणस्थितिः २०९६ अथवा राश्योः २५७ अर्थं त्रिभिरूनः पृथग्युतश्च २५४।३०० अनयोर्घातः ८८२०० त्रिवर्गधुतो जातो वर्गाः सर्वे ८८२०९ एवं सर्वत्र॥ इति वर्गः॥ अथ वर्गमूलेकरणसूत्रं वृत्तं॥ ॥ न्यस्यैकं त्यादिषमा ङ्कस्तिं द्वियुणेनेन्मूलं समेतदृते कालघ्नस्तिं तदादि विषमाच्छुद्धिन्यस्येत्॥ पङ्क्त्या पङ्क्तिहतैर्यमेन्यविषमात्यङ्कोघवर्गफलं पङ्क्तौ तद्द्वियुणं न्यसेदिति मुक्तः पंक्तेर्दलेनस्यात्पदं॥ ॥ अत्रोद्दिष्टाङ्काः॥ ॥ मूलं चतुर्णां चितयानवानां सप्तानां च सरवन्तीनां पृथक्पृथक्वर्गपदानि विद्धि बुधैर्विहाय यदितेत्र जाता॥ ॥ न्यासः ४।८।८१।१९६।८८२०८।१००१०००२५ एतद्घातियथाक्रमं वर्गमूलानि॥ २।३ ।१२९।१०००५ इति वर्गमूलं॥ अथ घनेकरणसूत्रं वृत्तत्रयं॥ ॥ यमत्रि

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९
१।८।२७।६४।१२५।२१६।३४३।५१२।७२९।

घातश्च घनः प्रदिष्टः स्थाप्योघनोन्त्यस्य ततोऽन्यवर्गाः। आदित्रिनिघ्नस्तदाद्यवर्गस्त्र्याहतोथादिघनः पृथग्वा॥ स्थानांतरे चैनमुताद्यनः स्यात्कल्प्यं तवंडयुगं ततोऽन्त्यो एवं मुक्त्वा वर्गघनत्रयं द्विधा वाद्यांक्रमो वा विधिरेक कार्यः॥ खंडान्यावाहतो राशिस्त्रिघ्नः खंडघनैक्ययुक्। वर्गमूलघनः स्वघ्नो वर्गराशिघनोनवेत्॥ अत्रोद्दिष्टाङ्काः॥ ॥ नवघनं त्रिघनस्य घनं तथा। कथय पंचघनस्य घनं च मे। घनपदं चतुर्थोपि घनात्स रवे यदि घनेऽस्ति घनान्नवतो मतिः॥ न्यासः १।२७।१२५ जाताः क्रमेण घनाः १।२७।१२५
३।१४३।३२५ अत्र राशिः ९ अस्य खंडे ४।५ आभ्यां हतो राशिस्त्रिघ्नश्च ४० खंडघनैक्येन १७ युतो जातो घनः ३२९ अथवा राशिः २७ अस्य खंडे २०।७ आभ्यां हतस्त्रिघ्नश्च ११३४० खंडघनैक्येनानेन ६३ युतो जातो घनः १२५०३ अथ राशिः ४ एतन्मूलं ३ अस्य घनः ८ अस्य वर्गश्चतुर्णां घनः ६४ राशिः ५ अस्य मूलं ३ अस्य घनः २७ अस्य वर्गो जातो नवानां घनः ७२९ यस्य वर्गः सर्वे वर्गघनस्तथ

र्थः॥ ॥इतिघनः॥ ॥अथघनमूलेकरणसूत्रंवृत्तत्रयं॥ आद्यंघनस्थानमथाघनेहुतंस्थानंत्याहुनतो
विशोध्य। घनेऽथकस्छेदमसन्नयात्रिघ्नात्तदाद्यंविनजेत्फलंतत्॥ पंक्त्यान्यमूलकृतिमंत्यविघ्नो
त्रिघ्नीत्यजेत्प्रथमात्फलस्य। घनंतदाद्याद्घनमूलमेवंपङ्क्तिर्नवेदेवमतःघनस्थ॥ घवघनानांमूलान्
र्थंन्यासः।२९।१२९।७२९।३५१२५क्रमेणलब्धानिमूलानि।९।२३।७५इतिघनमूलं॥ ॥इतिनास्कराचा
र्यविरचितायांगणितपाद्यांलीलावत्यांपरिकर्माष्टकं॥ ॥अथांशसवर्णनभागजातौकरणसूत्रंवृत्तं॥
अन्योन्यहाराहृतयोहरांशौराश्योःसमच्छेदविधानमेवं। मिथोहराभ्यांपवर्तिताभ्यांयदाहरांशौ
सुधियात्रयुग्मे॥ ॥अत्रोद्देशकः॥ रूपत्रयंपंचलवस्त्रिभागोयोगार्थमेतान्वद तुल्यहारान्। त्रिषष्टि
भागश्चचतुर्हृतांशाःसमच्छिदोमित्रवियोजनार्थं॥ ॥न्यासः।३।५।३। जाताःसमच्छेदाः।१५।३।५। यो
गजातं।२३। न्यासः।१।१।१। सप्तापवर्तिताभ्यांहराभ्यां।१।२ संगुणितौवाजातोयमच्छेदो।३।३।३। वि

योजेजातं।३३। इतिभागजातिः॥ ॥प्रभागजातौकरणसूत्रंवृत्तार्धं॥ ॥लवाल्पघ्नाश्चहराहरघ्नाभाग
प्रभागेऽसवर्णेसंस्यात्॥ अत्रोद्देशकः॥ रूपार्धत्रिलवद्वयस्यतुमतेपादत्रयंषड्भवेत्तत्पंचांशकृषो
डशांशचरणैःसंत्राथितंत्राथिनिदत्तंयेनवराटकैःकृतिकृदर्घ्यंक्षणार्पितास्तेनमेब्रूहित्वंवदिवेत्सिव
भागगणितेजातिप्रभागानिधौ॥ ॥न्यासः।२।३।३।५।५।४। सवर्णितेषड्भिरपवर्तितजातं।३०। एवंदत्तोव
राटकः।२। इतिप्रभागजातिः॥ ॥अथभागानुबंधभागापवाहयोःकरणसूत्रंवृत्तंसार्धं॥ ॥छेदघ्नरूपैः
लवाधनर्णैकस्यभागाअधिकोनकाश्चेत्॥ स्वांशोधिकोनःखलुयत्रतत्रभागानुबंधेचलवापवा
हे॥ तज्जस्वहारेणहरंनिहन्यात्स्वांशाधिकोनेनयुतेनभागान्॥ अत्रोद्देशकः॥ ॥सोंघ्रिद्वयंत्रयंऋं
घ्रिकोदृङ्मुनिसवर्णितंजातास्यंशानुबंधंचेत्तथाभागापवाहनं॥ ॥न्यासः।३।३। सवर्णितिजातं।
९।१। उद्देशकः॥ ॥अंघ्रिःसप्तांशयुक्तःसनिजदलयुतःकीदृशःकीदृशौ।४।४। चित्रंशोस्वांशां

हीनोत्तरमुच्चरहितोतोत्रिनिःसमत्वागेः॥ अर्धत्वाद्यंत्राहीनंनवत्रिरथयुतंयत्समोद्वेः स्वक्रीयेः
कीदृक्त्याद्ब्रूहि वेत्सित्तमिदयदिसखेऽस्त्यनुबंधापवादो॥ न्यासः ३ ३ ३

तः॥ ॥अत्रोद्देशकः॥ स्वपंचघ्नयुग्भवतिकिंवदस्वस्ववर्गमूलंघनंघनपदंस्वगुणाश्चयंचस्वेनोद्धृतादशचकः स्वगुणोनिजार्द्धयुक्तस्त्रिनिश्चगुणितःस्वहृतस्त्रिषष्टिः॥ ॥न्यासः०एनत्यंचघ्नंतंजातंपस्वस्ववर्गा०मूलं०घनः ०घनमूलं०न्यासः०एतेस्वेनगुणिताः०न्यासः १०एतेस्वेननकाजाताः इष्टराशिः१७॥अथाज्ञातोराशिस्तस्यगुणश्चार्द्धंक्षेपः१६॥गुणः३हारः०इष्टंरूपं६अतोवक्ष्यमाणेनविलोमविधिनाइष्टकर्मणावा लब्धोराशिः१७॥अस्यगणितस्यप्रयोगिनेमहानुपयोगोस्ति॥ ॥इतिश्रीपद्मनाभविरचितेगणितसारसंग्रहेमिश्रकव्यवहारोनाम षष्ठोध्यायः॥ ॥अथव्यस्तविधौकरणसूत्रंश्लोकौ॥ ॥छेदंगुणंगुणंछेदंवर्गंमूलंपदंत्यजेत्।कृतिंस्वंस्वमणंछेदंयदिरूपेराशिप्रसिद्धये॥४७॥अथस्वांशाधिकोनेनुखवाद्योनोहरोहरः।अंशास्त्वविक्षितस्तत्र विलोमेशेषमुक्तवत्॥४८॥उदाहरणं॥ ॥यस्त्रिघ्नस्त्रिंशदन्वितःस्वचरणैरक्तस्ततःसप्तभिःस्वत्र्यंशेनविवर्जितःस्वगुणितोहीनोद्विपंचाशता।तन्मूलेऽष्टयुतेहतेचदशभिर्जातंशतंब्रूहि॥

तंराशिंवेत्सिहिचंचलाद्विविमलांबालेविलोमक्रियां॥४५॥न्यासः३३हे३नाग७रू३वर्ग॥ रू१२।मूलं५युताच्नाग१०इष्टंरूप२यथोक्तकरणेनज्ञातोराशिः२८॥अथइष्टकर्मणिकरणसूत्रं वृत्ते॥ ॥उद्देशकालापवदिष्टराशिःक्षयेहनोश्चेरहितोयुतोवा।इष्टंहतंहृष्टमनेनवक्त्रंराशिर्नवेत्रोक्तमितंहृतंवा॥४६॥उदाहरणं॥ ॥पंचघ्नःस्वत्रिनागोनोदशानकःसमन्वितःसप्तभिर्यस्यराशेर्दशांशःस्यात्कोराशिर्घूनिसंततिः॥४७॥न्यासः गुणः५स्वांश३नाग१०रा२०क्षे०पा ३।२।५ इष्टंरूप१अत्रकिलेष्टराशिः३अयंपंचघ्नः१५स्वत्रिनागेनानेनपञ्चनः१०दशानकः ८ श्चअयंकल्पितराशिर्यस्यार्द्धपादैरूनिः३।३।३समन्वितोजातः२७अनेनहृष्टेष्टगुणं२४नकंजाताराशिः४०॥अत्रोदाहरणराशिः केनविगुणितोनकोवाशेरहितोयुतोवा हृष्टस्तत्रेष्टराशिंप्रकल्प्यतस्मिन्नुद्देशकालापवत्कर्मणिकृतेयन्निष्पद्यतेतेनतज्जात्वा

इष्टगुणंफलंराशिः स्यात्॥ ॥अथ इष्टजात्युदाहरणं॥ अमलकमलराशेस्त्रेराशिकपंचाशत्षष्टेस्त्रिंशद्गुणस्य यन्महस्तिरश्चीनं तन्नेयं तत्र चाद्यं॥ उरुपरमथषड्भिः मजितंशोषपंचभिः मकलकमलसंख्यांत्रिप्रमाख्याहितस्य॥४०॥ न्यासः॥३॥५॥२॥४॥ इष्टं इ॥ अत्रेष्टराशिं प्रकल्प्य प्रवर्त्तको राशिः १२० अथ द्वेषजात्युदाहरणं॥ स्वाद्रिनागादत्र्यागे नवलवयुगलंयोवत्रेषाश्चक्रांशशेषांश्चिंशच्च हेतोः पथिदशमलवान्षड्द्वेषाजयाया॥ त्रिंशत्निघ्नत्रिषष्टिर्निजि रहमनयातीर्थपांथः त्र्यात्तस्य स्वप्रमाणं वदयदि नवतात्रेषजातिः श्रुता स्ति॥४१॥ न्यासः॥३॥५॥२॥६॥ इष्टं इ॥ अत्र रूपैराशिं प्रकल्प्य नागान्त्रेषान्त्रेषादपास्य अथवा नागापवाहविधिना नागानपास्य जातं २॥ अनेन इष्टगुणेन कल्पितं स्वप्रमाणं ५४० इदं त्रिलोमसूत्रेण साधयति॥ ॥अथ विद्वेषजात्युदाहरणं॥ पंचाशीतिकुलात्कदंबमगमत्रंत्रांशतिलंधांतयोः षष्ठिस्त्रिगुणा मृगाद्विकुटजंद्वौलोयमानोपरः॥ को

तेकतकमालतीपरिमलप्रपेकक्रमत्रियाहृताक्तरतुरुतोन्नतिरविचंगोतिमंख्यांवदा॥५०॥ न्यासः॥३॥५॥२॥ इष्टं त्रि॥ अत्रजातंत्रयस्त्रिंशल्लभानं १५० एवमन्यत्रापि ज्ञेयं॥ ॥इति षष्ठकर्म॥ संक्रमणेकरणसूत्रंवृत्तार्द्धं॥ यागोनेरणोनयुतोऽधिनिस्तोराशीस्मृतंसंक्रमणाख्यमेतत्॥ ॥उदाहरणं॥ ॥ययोर्योगः ज्ञातंयेक्वियोगः पंचविज्ञातिः तोराशिवदमेत्रीघ्रंवेत्सिसंक्रमणंयदि॥५१॥ न्यासः योगः १०१ अंतरं २५ जातोराशी ३८ इष्टकरणसूत्रं॥ ॥वर्गतिरराशिवियोगनक्कं योगस्ततः प्रोक्तवदेवराशी॥५२॥ उदाहरणं॥ राश्योर्ययोर्वियोगोष्टोनक्कत्योश्चवर्गः ज्ञातौ॥विवरंबूहितोराशीत्रीघ्रगणितज्ञोविदः॥५३॥ न्यासः राश्यंतरं ८ वर्गतिरं ४०० जातोयोगः ५० अतउक्तवत्संक्रमणेन जातोराशिः ३१ २९ इतिविषमकर्म॥ अथकिंचिद्गुणकर्म प्रोच्यते॥ ॥ इष्टघ्नतिरष्टगुणिताव्यक्तादलिताविनाजितेष्टेनैक्यं स्यादस्यकृतिर्हलितास्यैकापरोराशिः॥५४॥ रूपंद्विगुणंष्टघ्नंसेष्टंप्रथमोथवापरोरूपोन्त्रीघ्नतियुतिवियुतीव्यक्तेवर्गेस्पातांयथोराश्योः॥५५॥ अत्रोद्दे

शाकः ॥ ॥ राश्योर्ययोः क्षेपविशेषयुतिर्वा तत्रैकेनाल्पेन भक्तो लब्धं प्रथमराशिः ॥ अस्य क्षेपः ॥ द्वितीयराशिः ॥ एवं क्षेपविशेषयुतिवशात् ॥ क्षेपसंपत्तिर्बीजगणितेन बहुधा विभक्ता घोडाकबीजगणितं परिभावयंतः ॥ ५५ ॥ अथ प्रथमानयनेऽव्यक्तमिष्टं १ अस्य क्षेपः १ अष्टगुणिता जाता ८ रूपैक्यं ९ दलिता ४½ इष्टघ्नः ४½ कृता जातः प्रथमो राशिः ४½ अस्य क्षेपः ४½ दलिता २¼ सैका ३¼ अस्य मूलं राशिः ॥ एवं एतौ राशी ४½ ३¼ एवमेकेनेष्टेनानौ राशी ४½ ५½ द्विकेन ९ ११ त्रिकेण १३½ १६¾ ॥ अथ द्वितीयप्रकारेणेष्टरूपं द्विगुणेष्टकृतं १ एतादिक्षेपहितं २ जातः प्रथमो राशिः द्वितीयो रूपमेव राशिः ॥ एवं राशी २ १ द्विकेनेष्टे राशी ४ १ त्रिकेण ६ १ अनेन १ २ अथवा सूत्रं ॥ इष्टस्यवर्गविवर्गो घनस्तावद्गुणो प्रथमः सैको राशिः स्यात् मेवं व्यक्तेऽथवाव्यक्ते ॥ ५६ ॥ इष्टं १ अस्यवर्गविवर्गः २ अष्टघ्नः ४ सैकः ३ जातः प्रथमो राशिः ७ अनयेष्टं १ अस्य घनः १ अष्टगुणो जातो द्वितीयो राशिः ४ एवं राशी ३ ४ अथैकेनेष्टेन ५ द्विकेन १२ ध्य

त्रिकेण १४ २१ ॥ एवं सर्वत्रापि प्रकारेऽभीष्टवशादानेयं ॥ ॥ पाटीसूत्रोपनं बीजं गूढमित्यवनासते नाभि गूढमर्थदानानेवषोढेत्यनेनऽधा ॥ ५७ ॥ ॥ इति विकर्मणी ॥ ॥ इष्टमूलोराशिर्वा तौकरणसूत्रेद्वयोर्गुणं घ्नमूलोनयुतस्यराशेरिष्टस्यगुणार्धकृत्या मूलेगुणेन विनेयुतेविहीनेवर्गीकृतेष्टभक्तौ राशी ॥ ५८ ॥ यदालवेष्वानयुतः सराशिरेकेन नागोनयुतेन तत्का । इदंपतथा मूलगुणेवतान्यो माध्य स्तातः श्लोकवदेवराशी ॥ ५९ ॥ योराशिः स्वमूलेनकेनचिद्गुणितेनऊनो युतोवाइष्टस्तस्यमूलगुणा र्धकृत्यायुक्तस्यइष्टस्ययत्पदंतद्गुणार्धेनयुतंक्रार्यंयदिगुणहतमूलोनोराशिः ॥ अथवागुणघ्न मूलयुतोइष्टस्तहिविहीनक्रार्यातस्यवर्गराशिः स्यात् ॥ मूलगुणेतेइष्टावउदाहरणं ॥ ॥ बालेमरालकुलमूलदलानियमतीरेकिलास्तनरमंथरगामिपश्य । कुब्जेकुलिंगकुलहंसकुलद्वयस्यमूलंशो षंजलेवदमरालकुलप्रमाणं ॥ ६० ॥ न्यासः ॥ मूलगुणः २ इष्टस्यास्य २ गुणार्धकृत्या ४

युक्तस्य मूलेऽष्टौ उणार्धेन २ युतौ १० वर्गितौ जातं हंसगणप्रमाणं ८। अथ मूलानयनेदृष्टं॥ उदा
हरणं॥ स्वपदेनविनियुक्तः स्याच्चतुरिंशता धिकं॥ शतद्वादशकं विद्वन्कः सराशिर्निगद्यतां
॥८॥ न्यासः मूलयुतेदृष्टयः २४० उक्तप्रकारेण जातोराशिः ५६॥ उदाहरणं॥ यातेहंसकुलस्य
मूलदशकं मेघागमे मानसं सोऽीयस्तलपल्विनीवनमगाद्दृष्ट्वाऽन्यान्कोनुसस्तादबोले बाल
मृणालशालिनिजलेकेलिक्रियालालसंदृष्टंहंसयुगंतत्रयंचसकलंयूथस्यसंख्यांवद॥ न्यासः
ना १ मूलयुतेः १० दृष्टयदा वैश्वानयुतमूलत्रैक्येन ११ नागोनेन १ मूलयुतेदृष्टयंचतकं जातं
हु १ स्थान्यासेऽणमूलस्यानयुतमेत्यादिना जातं हंसशतप्रमाणं १४५ उदाहरणं॥ पा
थः कणविधायमाणमणकुधारणेसंदधेतस्पर्धनिवार्यतिछरणंमूलेश्वत्रनिहियान्॥
त्यषष्ठिरथभूनिशिरपिलत्रेध्वजेकामुकंविच्छेदास्त्रीरःशरेणकस्तितेयानज्जनिःसंदध॥

न्यासः ना १ मूयुं दृष्टयः १० यदालवैश्वानयुतमेत्यादिना प्राग्वज्जातं बाणमानं १०० अपिच॥ अ
लिकुलदलमूलेमालतीयातमष्टौनिखिलनवमनागाश्चालिभीरंगमेकं॥ निशिपरिमललुब्धंपालम
ध्येनिरुद्धंप्रतिरणतिरणंतंब्रूहिकोनेतिसंख्यां॥ अत्रकुलराशिनवनागाष्टकं राशयर्धमूलंचराशेश्च
णंरूपंचयंदृष्टयंदृष्टेरेतदृष्टयंचाद्वितीयंराशयर्धस्यचवर्गीतितथान्यासः ना १ मूयुं दृष्टयः २ राशयर्ध
स्योराशेरर्धस्यादितिनागाः न्यासःअत्रप्रागुक्तक्षेपराशेरर्धजोऽणद्विगुणितमलिकुलमा
नंश २ उदाहरणं॥ योराशिरष्टादशनिःस्वमूलैराशित्रिभागेणसमन्वितश्चाजातंस्वातदा
दशकंतमाशुजानीहिपद्मोपडुजास्तितेचेत्॥ न्यासः ना ३ मूलयुतेः १० दृष्टयः २०० अत्रैक्येन नाग
युतेन ३ मूलयुतेः दृष्टयंचतत्काप्राग्वज्जातोराशिः ५६॥ अथत्रैराशिकेकरणसूत्रंवृत्तं॥ प्रमाणे
मिछाचसमानजातिश्चायंतयोस्तफलमन्यजातिमध्येतदिछाहतमादिहरस्यादिछाफलंत्रयस्त

विधिर्विलोमः॥ ॥अत्रोदाहरणम्॥॥ कुंकुमस्यसदलंपलद्वयंनिष्कसप्तमलवैस्त्रिभिर्यदि॥ प्राप्यतेसप
द्विभेवणिग्वरैर्बहुनिष्कनवकेननात्किंयत्न॥ ॥न्यासः३|५|६|लब्धानिष्कुंकुमपलानि५२कर्षैश्चापि
च॥ प्रकृष्टकर्परपलत्रिषष्ट्याचेच्च्यतेनिष्कचतुष्कयुक्तैः॥ द्रातंतदाद्रव्यनिःसपादैःपलैःकिमा व
स्यफलेविचिंत्य॥ ॥न्यासः१|२४|४५|लब्धानिष्काः२०ऽम्माः३पणाः८काकिण्यः३वराटकाः११वरा
टकनागाश्च॥ ६|द्रम्मद्वयेनस्वाद्यान्यानिलंभेखारिकाः॥ त्र्यंशेत्यणेप्रतिपत्यातत्किंसपादिकृत्य
तां॥ तत्रप्रमाणस्यसमज्ञातिर्यक्करणार्थंद्रम्मद्वयस्यपणीकृत्यन्यासः|३२|६|२०|लब्धंखार्यः२
द्रोणाः३आढकाः१प्रस्थौ२॥ ॥अथव्यस्तत्रैराशिकेकरणसूत्रंवृत्तं॥ ॥इच्छाहृद्योफलेनेच्छासोफलासे
हृद्भिश्चहन्यते॥ व्यस्तंतत्रैराशिकंतत्रज्ञेयंगणितकोविदैः॥ ॥अत्रच॥ ॥जीवानांवयसोमोल्येतोल्यव
णस्यहेम्नोनागह्वेरराशिनोव्यस्तत्रैराशिकंभवेत्॥उदाहरणम्॥॥ त्रयोनितेषोडशवत्सरास्त्री

षात्रिंशतंविंशतिवत्सराकिंद्विधूर्वहेनिष्कचतुष्कयुक्तात्रयोनिधूःषड्भकहस्तदाकिं॥ ॥न्यासः१६|३२|२०|
लब्धंनिष्काः२५|द्वितीयोदाहरणेन्यासः२४|१|लब्धं|३|अत्रपिच॥ द्रव्यंक्षिपेद्यत्रसंचिंत्यतत्रैकंभवाप्यते
निष्कगणंति|५|थिवर्णेऽतिदावद्भक्रियन्मितं॥ न्यासः१०|१|५|लब्धं|३|॥ ॥सप्ताढकेनमाननरात्रौसम्प
स्यमापिते॥ यदिमानरात्रंजातंतदापंचाढकेनकिं॥ न्यासः७|१००|५जातं१४०॥ ॥अथपंचरा
त्रिकादीकरणसूत्रंवृत्तं॥ ॥पंचसप्तनवरात्रिकादिकेन्योन्यफलनयनेफलच्छिदा॥ संविधायबकरा
त्रियेवधस्तत्परात्रिवधनाजितेफले॥ ॥अत्रोद्देशकः॥ मासेऽतीतस्ययदिपंचकोतरंम्पाढवर्गि
तेनवतिकिंवदषोडशानां॥ कालंतयाकथयमूलकोतरान्यांमूलंधनंगणकज्ञातफलेविदि
त्वा॥ ॥न्यासः|१|१२|लब्धंकोतरं|५|अथकोतरज्ञानार्थंन्यासः|१|०|लब्धंमासाः१२मूलधनज्ञा
नार्थंन्यासः|१००|१२|लब्धंमूलं|५|धनं१६॥ ॥सर्वेषांमासे|१००|१२|नष्टातस्यचेत्स्याकोतं
५|०|१|१२|
१००|०
५|मूलं

रूपंचसपंचमोशा॥ मासेस्त्रिनिःपंचलवाधिकेश्वसार्धद्विषष्टेःफलमुच्यतांकिं॥ न्यासः ४ | २५ | ल
३ | ६० | ध्यं
१ | ५ | कं
१०० | ३०० | वि
२२ | ० | द्वि

॥ ॥ अथसप्तराशिकेउदाहरणं॥ ॥ विस्तारेत्रिकराःकराष्टकमितादैर्घ्यं
चित्राश्चवेत्रपरुकूटपट्टसूत्रपटिकाअष्टोलनंतेशतं॥ दैर्घ्यमार्द्धकरत्रयापरपटीहस्ता
स्तारिणीताद्दक्किलनतेब्रूतंवदत्वणियाणिज्यकृवेत्तिचेत्॥ न्यासः ३ | ३ | ल
८ | २ | ध्यं
८ | १ | कं
१०० | ० | वि

॥ ॥ अथनवराशिकेउदाहरणं॥ ॥ पिंडेयत्रकृमितंउलाःक्विचत्वर्गंगुलाविस्तृतौपट्टादीर्घतयाचउद्वीकृता
स्त्रिरावंतेशतं॥ एताविस्तृतिदैर्घ्यपिंडमितयोयेषांचउर्व्विजिताःपट्टास्तेवदमेचउद्वीसरवेमोल्यंलनंतेक्रियत॥ न्या
सः १२ | ८ | ल
१६ | १२ | ध्यं
१४ | १० | कं
३० | १८ | वि
१०० | ० |

॥ ॥ अथैकादशराशिकेउदाहरणं॥ ॥ पट्टायेप्रथमोदितप्रमितयोगगुणि
त्रिच्छिन्नास्तेषामानयनायचेछकृतिनांदम्माष्टकंनाटके॥ अन्येयेतदनंतरंनिगदिता

मानेश्वर्द्धकृतास्तेषांकालवतीहनाटकमितिर्गच्छंतिषड्वेद॥ ॥ न्यासः १२ | ८ | ल
१६ | १२ | ध्यं
१४ | १० | कं
३० | १८ | वि
२ | ० |

॥ ॥ अथनांडप्रतिनांडकरणसूत्रंवृत्तार्द्धं॥ ॥ तथैवनांडप्रतिनांडकेपिविधि
विपर्य्यस्यहरांश्चमोल्यं॥ अत्रोद्देशकः॥ दम्माणांलन्यतरद्हारात्रयातत्रयेस्त्रिंशत्पणेनविपणोवरदाडिमानि॥
आप्तेवेदाश्चदम्माःकतिहाडिमानिलन्यानितद्विनिमयेननवतिमित्रा
न्यासः १६ | १ | फ
३० | ३० | ज
१० | ० | इ

॥ ॥ इतिश्रीभास्कराचार्यविरचितायांगणिततपाद्यालीलावतीव्यवहारःसमाप्तः॥ ॥ श्रीः॥ अ
थमिश्रकव्यवहारेकरणसूत्रंसार्द्धवृत्तं॥ ॥ प्रमाणकालेनहृतंप्रमाणंविमिश्रकालेनहृतंफलेचास्त्व
योगतश्चेत्पृथक्स्थितेतेमिश्राहृतेमूलकलांतरेस्तः॥ ॥ यद्देशकमिश्र्यविधेस्तमूलंमिश्राज्युतं
तच्चकलांतरंस्यात्॥ ॥ अत्रोद्देशकः॥ ॥ पंचकेनद्यतेनाष्टेमूलंस्वेसकलांतरं॥ सहस्रंचेत्प्रथक्कृतत्र

वदक्षमूलकलांतरे॥ न्यासः | १ | १२ | लब्धमूलकलांतरे ६५।३५ अथवा इष्टरूपादिकरणेनस्वरूपस्यव
| १००|१००|
| ५ | ० | ३ | एतद्धनेनस्वरूपेण | ६ | दृष्टे १००० स्वरूपेणैकेलब्धमूलधनेन ६५
एतन्निश्रधनाच्युतैक्यांतरं ३५ करणसूत्रंवृत्तं॥ अथ क्रमागतेऽर्थितः स्वकालाव्यतीतकाल
घ्नफलोद्धृतास्तिस्वयोगनक्काथ्वविमिश्रनिघ्नाःप्रयुक्तखंडान्निष्टयकृतवंति॥ उद्देशकः॥ यः
पंचकत्रिकचतुष्कशतेमदत्तेखंडैस्त्रिनिर्गुणैकनिष्कशतैषड्नं॥ मासेऽत्रसप्तदशपंचसुऽ
त्यमासंखंडत्रयेऽपिहिफलंवदखंडसंख्यां॥ न्यासः | १ | ० | १ | १० | १ | १०० | ५ | मिश्रधनं ४धनलब्धा
| १०० | ० | १०० | ० | १०० | ० |
निक्रमेणखंडानि २४।२८।४२ कलांतरं | ६ | करणसूत्रं | ५ | ० | ३ | ० | ४ | ० | प्रक्षेपकामिश्रह
त्वाविनक्काः प्रक्षेपयोगेनष्टयैक्यफलानीउद्देशकः॥ ॥ पंचाग्रदेकसहितागणकाष्टषष्टिःपंचो 12
नितानवतिरादिधनानियेषां॥ प्राप्ताविमिश्रितधनेस्त्रिशतीत्रिनिस्तेवणिज्योवदविक्रयधना

नितेषां॥ ॥ न्यासः प्रक्षेपकाः ५१।६८।८५ मिश्रधनं ३०० जातानिधनानि ७५।१००।१२५ एतानित्रादिध
नेरूनितानिलब्धाः २७।३२।४० अथवामिश्रधनमादिधनैक्येनवर्जितंसत्सर्वेषांलब्धयोगः॥ एवम्
स्मिन्प्रक्षेपऊणितेप्रक्षेपयोगनक्कलब्धानवंति॥ ॥ करणसूत्रं॥ ॥ नजेल्लिहोरथतैर्विमिश्रै
रूपंनजेस्यात्परिमार्त्तिकालः॥ उदाहरणं॥ ॥ यैर्निर्झरादिनदिनार्द्धतीयषष्ठैःसंपूर्यतेहिहृदयक्
एषोवमुक्का॥ वापीयदायुगपदेवयंखेविमुक्तास्तेकेनवासरलवेनतदाप्तं॥ न्यासः | २ | ३ | ६ | वदा
लब्धंपूरणकालोदिनाद्याः | ६ | करणसूत्रंवृत्तं॥ ॥ पर्णैःस्वरूप्यानिनजेस्वनागेहृत्वातदेक्यंन
नजेचतानि॥ जातांथमिश्रणधनेनहत्वामोल्यानिपर्णानियथाक्रमंस्युः॥ ॥ अत्रोद्देशकः॥
सार्द्धतंडुलमानक्रत्रयमहो ऽम्मेणमाष्टकंमुञ्जानांचयदित्रयोदशमिताएतावणिक्काकिणी॥ आ
दायायंयतंडुलांश्चयुगलंमुञ्जेकनागान्वितंक्षिप्त्वाक्षिप्रमुञ्जोत्रजेमहियतःसाथस्थितोयास्यति

॥न्यासः ड्रम्मा१तंडुल२ड्रम्मा१मुक्तंतंडुलनागा२मुक्तनागा१मिश्रधनंड्रम्मा[३]अत्रसुवर्णेस्वर्णनागा
सुवर्णितेपण्यान्यानक्केजाते[३][१]अनयोर्योगेन[३][१]एतेएव[३][१]नागोवा१मिश्रधनेन[३][१]सं
सुवर्णेनक्केजातेतंडुलमुक्तमोल्ये[१][२][१]तथातंडुलमुक्तमाने[१][२][१]अत्रतंडुलमोल्येकाकिणी
१०वराटकाः१२वराटकनागाश्च[३]तथामुक्तमोल्यकाकिण्यो२वराटकाः६वराटकनागोवा[३]अ
पिच॥॥कपर्दरिस्यपरस्यनिष्कुक्कोलेनेकंपलंप्राप्यतेवैद्यानंदनंदनस्यचपलंड्रम्माष्टकं।
गेनचेत्॥अष्टौद्रोनतथाऽऽढकाःपलदलंनिष्कुणामेदेहितान्नागैरेकंकर्षाऽऽढकमितेधूपंचि
कीर्षामिहे॥ न्यासः

	ड्र	३	२	१
प	१	१	१	
ना	२	१६	८	

मिश्रधनंड्र१६२८४२१निष्कपादीनांमोल्यानि[१४][८][४][२]तेषां
पण्यानि[२][१][३२][१६]करणसूत्रे॥॥नरघ्नदानोनितस्त्रग्रोषेरिष्टे[३२]हीनस्थ्नःख
लुमोल्यंसंख्या॥

॥माणिक्याष्टकमिंद्रनीलदशकंमुक्ताफलानांशतंसद्वज्राणिचपंचरत्नवणिजांयेपांच
ड्रम्मेधने॥संगृह्यसर्वेधनेनिजधनादेवैकमेकंमिथोजातास्तत्प्रधनाःपृथक्वदसंख्ये
तद्वन्मोल्यानिमे॥॥न्यासःमा८नी१०मु१००ही५०नरघ्नमणितद्दानेनानेनरत्नसंख्यासूत्रं
तासूद्रोषाणिमा८नी६मु५६ही१०एतेमिष्टाद्रोनक्केरत्नमोल्यानिस्युरितियक्किंचिदिष्टक
ल्पितेत्रानिन्नानिनवत्यत्रनपृथक्सुधियाकल्प्यतेयथात्रानिन्नानिस्युरितितथैष्टकल्पि
तेऽप्यतोजातानिमोल्यानि२४।१६।१।१६समधनंरूपंअथवाद्रोषाणांवधेपृथक्स्थद्रोषेर
नक्केजातान्यनिन्नानि५७६।३८४।२४।२३०४एतेड्रम्माःसंख्याप्यंते॥समधनं५५९२एवंमिष्ट
वशादनेकधा॥॥अथसुवर्णेगणितेसूत्रं॥॥सुवर्णविणहितियोगाद्रोस्वर्णेक्यंनक्केकल्प
नकक्यंवर्णावर्णेक्येद्रोषितहेमनक्केवर्णेहृतेद्रोषितहेमसंख्या॥॥उदाहरणानि॥

विश्वाकरुद्रश्रावणसुवर्णमाषादिषेदजोवनयुगप्रमिताक्रमेण। आवर्त्तितेऽवस्तेवदतेऽ
सुवर्णविर्णस्तूर्णसुवर्णगणितज्ञातदानवेक्का॥ ॥तेरोधनेनयदिविंशतिरुक्तमाषाःस्फःषोडश
ऽविणवर्णमितिसिद्धदाक्का॥चिछोधितंत्रवतिषोडशवर्णहीनेविंशतिःकतितदानुनवतिमा।
षाः॥ ॥न्यासः ३ २ १ ० जाता वर्त्तितेऽवर्णमितिः १२ माषाश्च २० अथैवएवरोधिताःयंतोयदिषोडश
माषास्तदावर्णः १५ अथयदाषोडशवर्णकंकार्यंतदापंचदशमाचवति॥ ॥करणसूत्रं॥ स्वर्णक्यि
निघ्नाक्रतिर्जातवर्णसुवर्णतद्वर्णविधेक्यहीनात्॥ अज्ञातवर्णज्ञिजसंख्यया घ्नमज्ञातवर्णस्प
नवेत्प्रमाणं॥ ॥उदाहरणं॥ दत्रोश्रावर्णविंशतिनेत्रमाषाअज्ञातवर्णस्पिषडेतदेक्यो॥जातंसखे।
द्वादशकंसुवर्णमिज्ञातवर्णस्पिवद्वत्रमाणं॥न्यासः १२ १ ० आवर्त्तितवर्णः १२ लब्धमाषमानं १५ ॥ १५
करणसूत्रं॥ ॥स्वर्णक्यिनिघ्नोयुतिर्जातवर्णः स्वर्णघ्नवर्णक्यिवियोजितोसौ॥॥

अहेभवर्णाग्निजयोगवर्णविश्लेषनक्तो विदितोनिसंस्थाव॥ उदाहरणं॥ ॥दत्रंश्रवर्णयुतंच
श्रमाषाःकिंचित्रयोषोडशकस्पतेषां॥जातंयुतौद्वादशकंसुवर्णकृतेषोडशवर्णमाषाः॥
न्यासः ३ १ ० आवर्त्तितवर्णः १ लब्धमाषमानं १ ॥करणसूत्रं॥ ॥साध्येनोनेनल्पवर्णवि
धेयःसाध्यावर्णःस्वल्पवर्णेनितश्च॥इष्टघ्नुलेशेषकेस्वर्णमिनेस्यातांस्वल्पानल्पयोर्वर्णयोसौ
॥उदाहरणं॥ ॥हाटकयुटिकेषोडशद्रश्रावर्णयंकतौसखेजाते॥द्वादशवर्णस्त्रिंशद्भिहितयोःस्व
र्णयोर्मानं॥ ॥न्यासः १५ २० साध्यवर्णः १ लब्धःस्वर्णमाः ३० अर्धेष्टगुणिते १५ २० द्विके।
नेष्टनवा ३० एवंबकुधा॥ ॥इतिसुवर्णगणितंसमाप्तं॥ ॥करणसूत्रं॥ ॥एकाद्यकोत्त
राश्रेढ्यवस्तानाज्याःक्रमाद्विहतैः॥परवर्णेसंगुण्यस्तत्परस्तत्परेणत्र॥एकद्वित्र्यादिनो
दाःस्फुरिदंसाधारणंस्मृते॥छंदश्चित्युत्तरेसैतैछंदस्फपयोगोस्पतद्विदां॥मूखावहनभेदा
स्यापंक्त्यस्त्रयुग्मधोगुरोःपरंस्याद्यथोपरितथैवदस्येत्यापाश्चिमंचउर्ध्वतः प्रस्तरस्यसर्वेऽधोधरित्स्तरोन्यः॥

८५।२०।१६५।करणसूत्रं॥ द्विघ्नपदंकश्रुतंत्रिसंकंयंकसंहतेनहतंसंतियुगंसंकलितस्यकृतेस
मेकाद्यंकधनेक्यमुदाहृतमाद्ये॥ उदाहरणं॥ तेषामेवचवर्गैक्यधनैक्यंवेदहृतंशतिसंकलना
मार्जकश्रालायदितेमतिः॥ न्यासः।१।२।३।४।५।६।७।८।९।लब्धानियथाक्रमंवर्गैक्यानि।१।५।
१४।३०।५५।९१।१४०।२०४।२८५।अथघनैक्यानि।१।९।३६।१००।२२५।४४१।७८४।१२६९।२०२५।कर
णसूत्रंवृत्तं॥ वेकपदघ्नचयोमुखयुक्पदंत्यधनंमुखयुग्दलितंतत्।मध्यधनंपदसंगुणितं।
तत्सर्वधनंगणितेचतत्कं॥ ॥उदाहरणं॥ ॥आद्येदिनेऽम्भश्चतुर्योदत्वाद्विजेनोऽनु
दिनंप्रवृत्तः।दातुंसखेपंचचयेनपंचतेऽम्भांस्यदाक्षीतितेनदत्तानि॥ ॥न्यासः।आ४उ५गु५अ
त्रादिधनं४मध्यधनं३०अंत्यधनं३४सर्वधनं५०।।उदाहरणं॥ ॥आदिःसप्तचयःपंचगच्छोद्वि
यत्रतत्रमेमध्यात्पधनसंख्येकेवदसर्वधनंचकिं॥ न्यासः।आ७उ५गच्अत्रमध्यधनं[दु]अ

त्यधनंध२सर्वधनं१९ऽत्रत्रसमद्विनगच्छेमध्यदिनात्पूर्वान्मध्यात्पराक्परदिनधनयोर्योगार्द्धम
ध्यधनंनवित्रमहतिएवंप्रतीतिरुत्पाद्या॥ ॥करणसूत्रंवृत्तार्द्धं॥ गच्छहतिंगणितेवदनंस्पाद्येकपद
घ्नचयार्द्धविहीनं॥ ॥उदाहरणं॥ ॥पंचाधिकंशतंश्रेढीफलंसप्तपदंकिलाचयंत्रयंवयंविनोवदनं
वदनंदन॥ ॥न्यासः।आ१०३गु७सर्वधनं१०५लब्धंवदनं।॥करणसूत्रंवृत्तार्द्धं॥ ॥गच्छहतंधनमादि
हीनंन्येकपदार्द्धहतंत्रचयःस्यात्॥ उदाहरणं॥ प्रथमंगमदभ्रयोजनेयोजनेऽस्तदनुक्रयासो।
ब्रूहियातोध्वन्यां॥ अरिक्रिहरणार्थंयोजनानांत्रयोविंशतागरमवापःसप्तरात्रेणधीमन्॥ ॥न्यासः
आ२३गु७गणितंलब्धत्रयः[२३]करणसूत्रंवृत्तं॥ ॥श्रेढीफलोऽत्रलोचनघ्नाश्वयार्द्धवक्त्रोत्तरव
र्गयुक्तात्॥ मूलंमुखोनंचयखंड्युक्तंपदाहृतंगच्छमुदाहरंति॥ ॥उदाहरणं॥ ॥अम्भस्त्रयंयःप्रथमेऽह्नि
दत्वादाऽप्रवृत्तोदिचयेनतेन॥ शातत्रयंषष्ट्यधिकंदिजेनोदत्तंक्रियद्भिर्दिवसैर्दराष्ठ॥ ॥न्यासः।आ३उ२

गच्छश्रेढीफलेऽन्त्यधनगच्छः॥ करणसूत्रंसार्धयार्यया॥ विषमगच्छे त्वेकेनोनः कृतः स्वाप्यः समोर्द्धितवर्गः
गच्छघ्नयोर्मेलनात्व्यस्तेनोनवर्गजं फलंयत्तत्॥ त्वेकंत्यक्त्वोनो हृतमादिगुणंस्वाऽनोत्तरेणगुणितं॥
तद्वैवंयत्कृतंगुणेनादिगुणोत्तरंन्नतिज्ञातं॥ तत्पदमधिकनायसमासेनविकान्दद्यादिकृति॥ ॥उदा
हरणम्॥ ॥क्वचिद्गच्छः॥ २३२ गच्छघ्नश्चयराटकाः २१४७४८३६४८ निष्कणांल्लक्षमेकं चत्वारिसहस्राणिअष्टौशतानिसप्तपंचा
शद्युक्तानि १०४८५७ क्रमात्पृथग्नराटकाः ९ कतिधोवराटकाः ९ उदाहरणम्॥ आदिर्द्वयंसरूपेहिः प्रचयोद्वित्रिगु
णोत्तरंगच्छः सप्तदिनंयत्रगणितंतत्रकिंवद॥ ॥न्यासः आ२ उ३ त्रिगुणंगच्छघ्नंगणितं२१ ए१ करण
सूत्रंसार्धयार्यया॥ ॥पादाद्यरमितेगच्छेऽनेवर्गफलंचयेहिगुणे॥ समवृत्तानांसंख्यातद्वर्गोविषमश्च॥ स्वस्वपदोनोस्यातामर्द्धसमानांत्रविषमाणां॥ ॥उदाहरणम्॥ समानामर्द्धितुल्यानांविषमाणांपृथक्पृथक्वृत्तानांवद्मेसंख्यामनुष्टुब्छंदसिकृतं॥ ॥न्यासः उ३गो२गु२ग०ज्ञा०

समवृत्तानांसंख्या २५६ तथाऽन्यमानांद्धसप्तविषमाणांच४२९४९७२९॥ ॥इतिश्रीमहेश्वरोपाध्यायसुतनारद
राचार्यविरचितायांगणितपाद्यांलीलावत्यांश्रेढीव्यवहारःसमाप्तः॥ ॥अथक्षेत्रव्यवहारेकरणसूत्रं॥
इष्टाद्वाहोर्यःस्यात्तस्यार्द्धन्योदिशीतरोबाऽ॥ अत्रसूत्रेचउरस्रेवासाकोटिःकीर्तिताबुधैः॥ ॥तद्भुजयोर्यो
गपदंकर्णोदोःकृतिवर्गयोर्विवरात्पदंमूलंकोटिःकोटिश्रुतिभुजयोरंतरात्पदंबाऽ॥ ॥राश्योरंतरवर्गो
णद्विघ्नेघातेयुतेतयोः॥ वर्गयोर्योगश्चवेदेवंतयोर्योगांतरंहति॥ ॥वर्गांतरंत्रवेदेवंज्ञेयंसर्वत्रधीम
ता॥ ॥उदाहरणम्॥ ॥कोटिश्चउष्टयंयत्रदोस्त्रयंतत्रकाश्रुतिः॥ कोटिदोःकर्णतःकोटिश्रुतिस्त्वांच
क्षुषेवद॥ ॥न्यासः √ कोटिभुजो ४ अनयोर्वर्गयोगः २५ अस्यपदंकर्णः अथवाराश्योरंतर
वर्गः १ घातः १२ द्विः √ घ्नः २४ युतोवावर्गयोगः २५ अस्यपदंकर्णः न्यासः √ अनयोर्वर्गांतरं
१६ राश्योर्योगः ८ अंतरेणहतः १६ अस्यमूलं ४ कोटिः न्यासः √ अनयोर्वर्गांतरं २४ अस्यमूलं ३ भु

ज्ञः अथवा योगेऽन्तरेण निघ्नः अस्य मूलेन युजः ॥ उद्देशकः ॥ ॥ सोऽत्रैत्रयमितो बाऽयं त्रिकोष्ठिस्थावती ॥ तत्र कर्णप्रमाणं किं गणकऽऽह मे ब्रुतं ॥ ॥ न्यासः [१६] अनयोर्वर्गयोगः [१६] अस्य मूलमन्त्यवान्करणीगत एवायं कर्मः अस्यासन्नमूलज्ञानार्थमुपायः ॥ सूत्रं ॥ ॥ वर्गेणमहतेष्टेनवधात्क्षेदांशयोर्हतात् ॥ पदेऊणपदयुतेछिन्नकृतिं निकृंतनेवेद्य ॥ ॥ इयंकर्णकरणी [१६] अस्याः छेदांशघातोऽयुतघ्नः ३५२०००० अस्यासन्नमूलं ३६७३ इदंमूलयुतेनास्यमूलेन १०० छेदघ्नेन ६००० नक्कं जातमासन्नपदं [६७३ / ६००] एवंकर्णः सर्वत्रोद्दिष्टः ॥ ॥ करणसूत्रं ॥ ॥ इष्टोनयुजोऽस्याद्विगुणेष्टनिघ्नाद्विष्टस्फुटैक [६७३ / ६००] वियुक्तयाप्तं ॥ कोटिःस्यात्कर्णइष्टऊनयुजोनाकर्णोऽत्रवेत्रस्मिदंबुद्ध्यतां ॥ ॥ इ

छान्युजस्तत्कृतिरिष्टनक्कादिस्थापितेष्टेनयुतार्धितावा ॥ तोकोटिकर्णावितिकोटितोवाबाऽऽ

प्तिरीचाकरणीगतेस्तः ॥ ॥ उद्देशकः ॥ ॥ युजेवादस्त्रकेयोयोकोटिकर्णविनेकधा ॥ प्रकारान्या

वदत्तिर्ग्रहोतावत्करणीगतो ॥ ॥ न्यासः युजः १२ इष्टः २ अनेनद्विगुणेष्टेन ४ ऊनितोयुजः ८ इष्टहतात्या ४ एतेन त्रयाः त्रिघ्नाः कोटिः १६ इयमिष्टगुणा ३२ युजोनाजातः कर्णः २८ इदंत्रिघ्नं [१४] त्रिकर्णेष्टेनवाकोटिः ४ कर्णस्त्रि १५ इदंत्रिघ्नं [१५] अथद्वितीयप्रकारेण इष्टोयुजः १२ अस्याकृतिः १४४ इष्टहतिकेनवक्कायुजः १२ इष्टेनोनयुतार्धिता [१२] चजातोकोटिकर्णौ ३५।३७। चतुष्टयेनवा १४०।१४८ इदंनवा १५४ अथकोटितोबाऽऽनयनं ॥ ॥ इष्टाकोटिः १६ अस्याकृतिः २५६ इष्टवक्का १२८ द्विधाऽष्टोना १२८ युता १३० अर्धिता युजवर्गसंजो [५५ / १२] तो १६७।५५ करणसूत्रं ॥ ॥ इष्टेननिघ्नाद्विगुणाद्यकर्णाद्दिष्टस्फुटैक युजायदाप्तं ॥ कोटिर्नवेत्साद्यथगुणिष्टनिघ्नीतत्कर्णयोरंतरमत्रबाऽऽ ॥ उदाहरणं ॥ ॥ पंचाग्रसंमितकर्णे योयावत्करणीगतो ॥ स्यातत्र कोटिर्युजोतोतो ॥ वदाशुविद्वन्सचरं ॥ न्यासः कर्णः ८५ अयंद्विगुणः १७० द्विकनेष्टेनहतिः ३४० इष्टहतात्या ४ सकृत्या ५ नक्कोजातोकोटिः ६८ इयमिष्टगुणा १३५ कर्णेनिताजातोयुजः ५१ इदंत्रिघ्नं [५१] चतुष्कर्णवेष्ट

न४०।७५॥ करणसूत्रं॥ ॥ इष्टवर्गणसैकेनहिघ्नःकर्णोथवाहतः॥ फलोनःश्रवणःकोटिःफलमिष्ट
गुणंभुजः॥ ॥ सएवकोटिकर्णःस्यात्रिकेनेष्टेनजातोकिलकोटिभुजौ॥५॥ छे चउक्कणवा७५।४०॥
अत्रदोःकोट्योर्नमिनेदएवनस्वरूपतेदः॥ ॥कोटिश्चतिलुङ्गेरविदितेऽत्रिसेत्रानयनं॥ ॥सूत्रं॥
इष्टघातार्द्धविघ्नीकोवर्गांतरंभुजः॥ कृतियोगस्तयोरेवकर्णश्चाकरणीगतः॥ ॥उदाहरणं॥ ॥यः
पंचभिस्त्रिभिर्वेद्धात्यंकोटिदोःश्रवणैःसखे॥त्रीनप्यविदितांस्तांस्तान्क्षिप्रंब्रूविचक्षण॥ ॥अत्रेष्ट१२
आन्त्यांभुजकोटिभुजकर्णा४।३५अथवेष्ट२७आन्त्या१२५।१२एवमनेकधा॥ ॥कर्णकोटिश्रुतीभुजेन
ज्ञातेष्टघकरणार्थंसूत्रं॥ ॥वंशाग्रमूलांतरभूमिवर्गेवंशोहतस्तेनहृतेनयुतोनितो॥ वंशोतदर्द्धेनवताक्र
मेणवंशस्यखंडेऽकृतिकोटिरूपे॥ ॥उदाहरणं॥ ॥यद्विस्मयन्तुविबुधाद्रिपाणिप्रमाणोगणपवन
विगादेवदेवोयनयः॥ भुविनयमितहस्तेभूयुतेयंतदंकैकथयकृतिभूजोदग्धनयःकरेभ्र॥ ॥न्यास

कोटिकर्णयुतिः३२भूमिः१६लब्धेऽकृतिकोटिरूपेखंडे२०।१२दर्शनं १५ २० ॥ ॥बाहुकर्णयोर्गे
दृष्टेकोट्यांवज्ञातायांइष्टघकरणार्थंसूत्रं॥ ॥स्तंबघ्नंस्ववर्गाहिविलांतरेणचक्रंफलंव्यालविलांतराला
वा॥ त्रोध्यंतदर्द्धंत्रिमितैःकरैःस्याद्विलांतरेव्यालकलापियोगः॥ ॥उदाहरणं॥ ॥अस्तिस्तंबततलेवि
लंबनऽपरिक्रांतात्रिखंडीस्थितःस्तंबेहस्तनवोद्विहस्तनयोविद्धंतिभुंगोत्तमस्तेनप्रमाणांतरे॥ दृष्ट्वाहिबिलमा
व्रजंतमपतंतियंकिमत्रस्योपरिक्षिप्रंब्रूहितयोर्बिलान्कतिमितैःसाम्पेनगत्योर्युति॥ ॥न्यासः॥

स्तंबवर्गः९अहिबिलांतरंर२चक्रंलब्धं३एतद्व्यालबिलांतरालं२छेदितं२४अस्माद्दृ१२
अयंव्यालकलापियोगःअयमेवभुजः१२अस्मिन्व्यालबिलांतरालंछेदितेजातोव्यालगतिः
एतावत्येवकर्णापिगतिस्तस्मादयंकर्णः दर्शनं १५ कोटिकर्णांतरंभुजेचदृष्टेकोटिकर्ण
नयनार्थंसूत्रं॥ ॥भुजावर्गितात्कोटिकर्णांतरात्तंद्विधाकोटिकर्णांतरेणोनयुक्तं॥तदर्द्धंक्रमात्कोटिक

सोऽनेकतामिदंधीमतोवेत्यसर्वत्रयोज्यं॥ ॥सरेवपद्मतन्मज्जनस्थानमध्यंभुजः कोटिकर्णांतिरंपलदृश्यं॥
नलः कोटिरेतन्मितेस्याद्यतोंऽनोवदेवंसमानीयपानीयमाने॥ ॥उदाहरणं॥ ॥चक्रक्रौंचाकुंतमालि
लिकापिदृष्टंतडागेतोयाहृध्वंकमत्तकलिकायंवितस्तिप्रमाणं॥मंदंमंदंचलितमनिलेनाहतेहस्तयुग्मे
नतस्मिन्मग्नंगणकगणयक्षिप्रमंबुप्रमाणं॥ ॥न्यासः [2] [3] [5] [10] [15] [20] [25] [30] [35] [40] [45] [50] [55] [60] [65] [70] [75] [80] [85] [90] [95] [100] [105] [110] [115] [120] [125] [130] [135] [140] [145] [150] [155] [160] [165] [170] [175] [180] [185] [190] [195] [200]

चउरस्रे दिषड्भक्तुजास्त्रस्रेति षण्णव॥ उद्दिष्टयत्रदृष्टेनतदक्षेत्रंविनिर्दिशेत्॥ न्यासः [12] [13] अ
स्रं [14] एतेऽनुपपन्नेक्षेत्रेभुजप्रमाणं मज्ञात्वालाकृष्यत्रिभुजस्थानेऽङ्कुविधिन्यस्योपपत्तिर्दर्शनीया॥
अथलंबाबाधात्रिभुजफलानयनार्थं॥ करणसूत्रंमार्यार्धयं॥ ॥त्रिभुजेभुजयोर्योगस्तदंतरगुणोभु
जाफलोलम्बः॥ द्विधाभूतोभुजार्धघातोबाधेतयोःस्यातां॥ स्वाबाधाभुजकृत्योरंतरमूलंलम्बजाय
तिर्लंबः॥ लंबगुणंभूम्यर्धंस्पष्टंत्रिभुजेफलंभवति॥ ॥उदाहरणं॥ ॥क्षेत्रेमहीमनुमितात्रिभुजेभुजौ
भुजयत्रत्रयोदशातिथिभ्रमितौचयस्य॥ तत्रावलंबकमितिंकथयाबधेचक्षिप्तंतथाचयमकोष्टमितिंफलाभि
ख्यं॥ ॥न्यासः [15] [16] लब्धेआबाधेपार्श्वलंबश्च [17] क्षेत्रफलंस्यात्॥ ॥उदाहरणं॥ ॥दशसप्तदशत्रिभो
भुजोत्रिभुजेयत्रनवत्रमामही॥ अवधेवदलंबकंतथागणितंगणितिकाश्रुतत्रमे॥ ॥दर्शनं [18] [19]
अत्रत्रिभुजेभुजयोर्योगश्चत्वारिंशल्लब्धं [20] अनेनन्यूनानास्मादस्मादेवन्यूनीताश्रेषार्द्धगुण [21]

गताबाधादिद्वैपरीत्येनेत्यर्थः॥ जातेआबाधेद्वे [22] [23] अतउन्नयनापिजातोलंबःक्षेत्रफलंभवति॥ ॥विष
मचतुर्भुजेकरणसूत्रं॥ ॥सर्वदिर्घुतिदलंचतुर्भिःक्षितंबाहुनिर्विरहितंचतदंते॥ मूलमस्फुटफलंच
तुर्भुजेस्पष्टमेवगदितंत्रिबाहुके॥ ॥उदाहरणं॥ ॥चत्रिभिश्चतुर्भिश्चक्रमात्रिभुजमंकमंख्यं॥ बाहुत्रयोद
शादिवाकरसंमितोच्च॥ लंबोपियत्रविलंब्यकर्णवंतत्रक्षेत्रेफलंकथयसत्कथितंयदाद्यैः॥ ॥न्यासः॥
[24] [25] एकत्रकरणजातंफलंकरणीगतं [26] [27] अस्माःपदंकिंचिन्यूनमेकचत्वारिंशद्भवंति [28] [29] इदम
त्रक्षेत्रेनवास्तवंफलं॥ लंबेननिघ्नंकुमुखैक्यखंडमितिवक्ष्यमाणसूत्रं॥ प्रकारेणवास्त
वंफलं॥ [30] अथत्रिभुजस्यपर्वोदाहृतस्यन्यासः [31] [32] अनेनापिप्रकारेणफलं॥ वास्तवं [33] अथ
क्षेत्रत्रयनिरूपणार्थंसूत्रं॥ ॥चतुर्भुजस्यानियतौहिकर्णौ॥ कथंततोऽस्मिन्नियतंफलंस्यात्॥ त्र
साधितौतद्भुवणौयदाद्यैःस्वकल्पितौतावितरत्रनस्तौ॥ ॥तेषेववाऽथपरौचकर्णाविनेकधाक्षेत्रफ

लंततश्च॥ ॥चतुर्भुजे हि एकांतरितकोणावाक्रम्यांतः प्रवेश्यमानौस्वकर्णमेकोचक्रतः॥ इतरौ चतुर्बहिः प्रसरंतौस्वकर्णवर्धयतः॥ अतश्चक्रं तेषेववाऊधपरोस्वकर्णाविति॥ ॥लंबयोः कर्णयोरैक्यमिष्टविषापरःकर्णः॥ इष्टत्यनियतत्वेपिनियतंस्यात्तत्फलं॥ सइष्टकर्णः पित्रावोवावक्रावानितरांततः॥ योनवेत्तिचतुर्बाहोक्षेत्रेत्यनियतांस्थितिं॥ ॥करणंतत्रसार्धश्लोकद्वयं॥ ॥इष्टाकृतिस्तुल्यचतुर्भुजस्यकल्प्यार्थतद्वर्गविवर्जितायाः॥ चतुर्गुणाबाऊकृतिस्तदीयंस्वलंद्वितीयश्रवणप्रमाणं॥ ॥अतुल्यकर्णान्हतिर्दिनक्रफलंस्फुटंदंतुल्यचतुर्भुजस्यात्॥ समश्चतोऽतुल्यचतुर्भुजेचतथायेतत्रुजकोटिघातः॥ ॥चतुर्भुजेन्यत्रसमानलंबेलंबेननिघ्नंकुमुखेक्यखंडं॥ ॥अत्रोदाहरणं॥ ॥क्षेत्रस्यपंचत्रिभुजस्यचतुर्भुजस्यकर्णेमितस्यगणितंगणकप्रचक्ष्व॥ तुल्यऽकृतेश्चखलुतस्यतथायतस्ययदिस्मृतीस्यामिताष्टमितंवदेर्ध्यं॥ प्रथमक्षेत्रस्यन्यासः २५ २५ २५

अस्त्रेचतुर्भुजकोटिघातार्धफलं॥
आयतेचतुरस्रेतत्तुर्भुजकोटिघातःफलं॥

एषांएवंकृत्वाऽऽनीतानिक्षेत्रफलानि३०।३२।८६। एषांयोगेसप्तक्षेत्रफलं१८८तदेव॥ ॥उदाहरणं॥
पंचाग्न्यादेकसहितावदनंयदायंत्रः पंचसप्ततिमितश्चमितोष्टषष्ट्या॥मध्योत्तुजोद्विगुणविंशतिसंमितोऽन्यस्तस्मिन्फलश्रवणलंबमितीःब्रूहिक्षु॥ ॥न्यासः६८ ७५ २० अत्रफलावलंबकृतीनांनिमित्तंसूत्रं॥ ॥ज्ञातेचलंबेश्रवणःकृतौचलंबःफलस्यान्त्रियतेतंचतत्रा॥ ॥कर्णस्यानियतत्वाल्लंबोऽप्यनियतःस्यात्॥ ॥चतुर्भुजोतस्त्रिभुजेऽवलंबःप्राक्चतुर्भुजोकर्णस्त्रिभुजोमहान्॥ ॥अत्रलंबज्ञानार्थंसव्यत्रिभुजायादक्षिणत्रिभुजमूलगामीकर्णइष्टःसप्तसप्ततिमितःकल्पितः७७तोनचतुर्भुजोतस्त्रिभुजकल्पितंततत्रासौकर्णएकोत्रिभुजःसव्यत्रिभुजोद्वितीयःचसवदत्रानं ४८ ७७ ५१ २४ ५३ ७७ ४८ ७७ २३१ ५ ५३ अतःप्राग्वदाबाधेज्ञातेत्रस्थातः ५४ ७७ लंबश्च ७५ अथलंबेज्ञातेकर्णज्ञानार्थंसूत्रं॥ ॥यल्लंबलंबाश्रितबाऽवर्गविश्लेषमूलंकथिताबाधयातद्धनऋवर्गयुतस्यचलंब

वर्गस्यपदंन्यासेदंसकर्णः१८ ७५ अत्रकल्पितोलंबः७५ अस्याश्रितोत्तुजः६८ अतःस्त्रक्रमेणज्ञातबाधा १४।एतद्धनाऋ२३१ अस्यावर्गः५३३६१ अनेनसमन्वितोलंबवर्गश्छेदघ्नः५८२९ अस्यपदंजातःकर्णः७७॥ ॥अथद्वितीयकर्मज्ञानार्थंसूत्रं॥ ॥इष्टोत्रकर्णःत्रथमंत्रकल्प्यस्त्रेत्रकर्णोनियतःस्थितेयेकर्णतयोःक्ष्मामितरोचबाऽत्रकल्प्यलंबावबधाश्चसाध्याः॥आबाधयोरेकक्रमुच्छेदयस्यादंतरंतत्कृतिसंयुतस्य॥लंबैक्यवर्गस्यपदंद्वितीयःकर्णोनवेस्वर्वचतुर्भुजेषु॥ ॥तत्रैवंचतुर्भुजेसव्यत्रिभुजायादक्षिणत्रिभुजमूलगामिनःकर्णस्यकिलमानंकल्पितं७७तत्कर्णरेखावच्छिन्नस्यक्षेत्रस्यमध्येकर्णरेखानयतोयेत्रसूत्रेचतुर्भुजेतयोःकर्णौपूर्वमितरोचतुर्भुजौत्रकल्प्यप्राग्वल्लंबौआबाधाश्चसाधिताःक्षेत्रदत्रानं ४८ ७७ लंबः६८द्वितीयोलंबः२४आबाधयोरेकक्रमुच्छेदयोः३२अंतरंलंब७७निपातेमित्यर्थः॥ अंतरस्यास्य२अस्यकृतेः१९८लंबैक्य

४८ कृतेश्च ७०५ ऽयोगः ७२५ अस्यपदं द्वितीयकर्णत्रिभाणं ५ एवं सर्वत्र ॥ ॥ अत्रेष्टकर्णकल्पनेऽविशेषोऽस्ति ॥ ॥ करणसूत्रं ॥ कर्णान्वितस्वल्पचतुर्जेक्यमुर्वी प्रकल्पतछेषमितौ चबाहू ॥ साध्योऽवलंबोऽयतयान्यकर्णः स्वोर्व्यां कथंचिद्भुवणेनदीर्घः ॥ तदन्यलंबान्नलघुस्तथैदज्ञात्वेष्टकर्णः सुधिया प्रकल्प्यः ॥ ॥ चतुर्भुजद्विएकांतरकोणयोराक्रम्यसंकोच्यमानंत्रिचतुर्जत्वं याति ॥ तत्रैककोणलग्नलघुचतुर्जयोरैक्यभूमिः स्तरोच्चोत्तलंबाद्ऊनः संकोच्यमानः कर्णः कथंचिदपिनस्यात् नद्वितरभूमेरधिको नस्यात् एवमुन्नयत्यापि एतदुक्तमपिबुद्धिमतां ज्ञायते ॥ ॥ करणसूत्रं ॥ ॥ अस्रेचतुष्कर्णनियतिस्थितेर्येतयोः फलैक्यंफलमत्रभूमेः ॥ ॥ अनंतरोक्तक्षेत्रोक्तास्रस्तयोः फले ९२४।२२१० अनयोरैक्यंतस्यसंस्पर्शफले ३२४ ॥ ॥ करणसूत्रं ॥ समानलंबस्यचतुर्भुजस्यमुखोनभूमिंपरिकल्प्यभूमिं ॥ चुजोचुजोऽस्रवदेवसाध्येतस्याबधेलंबमितिस्तनश्च ॥ श्रा

२४

बाधयोनाचतुरस्रभूमिस्तल्लंबवर्गैक्यपदंश्रुतिः स्यात् ॥ समानलंबेलघुदोःकुयोगान्मुखात्पदोःसंयुतिरत्रिकास्यात् ॥ ॥ उदाहरणं ॥ ॥ द्विपंचाग्न्यंकितत्र्येकचत्वारिंशन्मितौचुजौ ॥ मुखंतुपंचविंशात्यानुत्र्यंषष्ट्यामहीकिल ॥ अत्रोत्तलंबकर्णक्षेत्रमिदंसर्वरुदाहृतं ॥ षट्चाग्नित्रिषष्टिश्चनियतेकर्णयोमितिः ॥ कर्णौतत्रापरोबूहिसमलंबंचनद्रुतं ॥ ॥ न्यासः

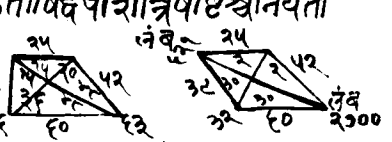

अत्रत्रिषष्टिमितंत्रिकल्प्याग्रस्यसाध्यमानेकर्णेज्ञातेकरणीखंडद्वयं ९२१।२१०० अत्रवर्गैक्यमहतेष्टेनेत्यादिनाऽष्ट २५ वर्गैक्यछेदाग्रायोर्वधाद्भूहतान्मूलं २४ द्वितीयस्य ५१ एकैक २५ अनयोर्मूलैक्यंद्वितीयः कर्णइत्यर्थः ॥ अथतदेवक्षेत्रंचसमलंबं तदामुखो नभूमि परिकल्प्यभूमितिलंबज्ञानार्थंकल्पितंत्र्यस्रक्षेत्रंन्यासः ३५ ५२ अत्रज्ञाते आबाधे ३ ५१ लंबश्चकरणीगतोज्ञातः ३८०१८

आसन्नमूलकरणेजातः | ३८ / १२२ / १२५ | अथैतत्रचतुर्भुजसमलंबःलघ्वाबाधोनितत्रमेलंबस्यचवर्गयोगः५०००
स्यैकर्णविवर्गः॥ एवंह्य | १२२ / १२५ | दाबाधातोद्वितीयःकर्णवर्गः२१७६ अनेनयोरासन्नमूलकरणेनजातौ
कर्णौ | ७१ / ३ / ५० | ४६ / २३ / २० | एवंतेषेचबाहुश्चान्योबकुधाकर्णौभवतः॥ एवमनियतेऽपिनियतावेवकर्णौ
वानी तोत्रलघुत्वाद्यैः॥ तदानयनेकरणसूत्रं॥ ॥कर्णस्थितचतुर्भुजघातैक्यचतुर्थयान्यो
न्यान्तरजितंऽन्त्यंतत्॥ योगेनचतुर्भुजभूतिचतुर्भुजवधयोःकर्णौपिदेविषमे॥ ॥अस्यकर्णानयनस्यत्रक्रिया
गौरवंलघुत्रक्रियादर्शनिष्ठोरस्माह॥ ॥अन्तीष्टजात्यक्षयबाहुकोट्यःपरस्परंकर्णहतास्तुजाइति॥
चतुर्भुजेयंविषमंप्रकल्पितंऋतीतत्रत्रिभुजक्षयात्ततः॥ बाहुकोवधःकोटिवधेनयुक्त्यादेकाऋतिः
कोटिभुजावधैक्यं॥ अन्यालघोसत्यपिसाधनेऽस्मिन्नहर्वैःकृतंयद्भुजतन्नविद्मः॥ ॥जात्यक्षेत्रद्व २५
र्यं॥ २ ५ | ५ १३ १२ | इतरेतरकर्णहतास्तुजकोट्यः तासांमहतीमूलघुमुखंस्तरोबाहुप्रकल्प्य।

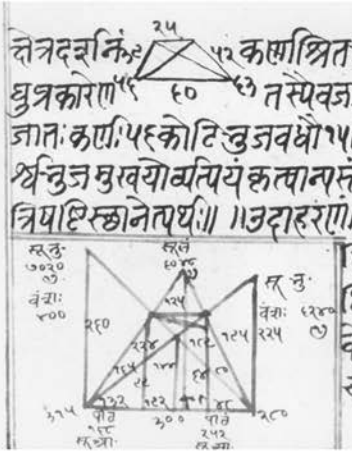

क्षेत्रदर्शनं कर्णस्थितचतुर्भुजघातैक्यमित्यादिनामहतायासेनानीतौकर्णौ६३।५६ अथल
घुत्रक्रियाकरणं तस्यैवजात्यक्षेत्रक्षयस्यैतरेतरकोटिबाकोवधः२० कोटिवधेनत्रयुक्तो
जातःकर्णः५६ कोटिभुजवधो१५।४८ अनयोरैक्यमितः कर्णः६३ एवंसुखेनज्ञायते॥ अथयदिपा
र्श्वभुजमुखयोर्व्यत्ययंकृत्वानयंक्षेत्रंतदाजात्यक्षेत्रेक्षयकर्णयोर्वधोद्वितीयःकर्णःस्यात्६५।
त्रियष्टिस्त्रानेत्यर्थः॥ ॥उदाहरणं॥ ॥क्षेत्रेयत्रत्रातत्रयंक्षितिमितिस्तत्क्षेत्रभुल्यंमुखंबाहुरवो कु

सूत्रं
वंशाः
सूत्रं
वंशाः
२६०
२५
२५
२५

नुजयोः सूच्याः प्रमाणं चक्रे सर्वगणितं कृत्वा चक्रवितरं क्षेत्रं तत्र दृक्षेपः क्षेत्रं॥ ॥न्यासः कृ मानं ३०० मुखं
१२५ बा कृ २६० । १८५ कृ भि २८० । ३५ लंबो १८० । २२४॥ ॥अत्र करणसूत्रं॥ ॥लंबतदाश्रितबाकोर्मध्य
संधाख्यमस्यलंबस्य॥ संध्यूनात्पीवं साध्यंयस्याधरखंडं॥तत्रंभिर्दिष्टपरलंबश्रवणाहतः परः
स्पीवेन नक्रोलंबक्रत्योर्योगास्यातामधःखंडे॥ लंबः १८० तदाश्रितबाकृः १८५ अनयोर्मध्यमि
त्याबाधासंधिसंज्ञा ४०० तदूनितात्पूर्वितिद्वितीयाबाधासापीवसंज्ञा २५२ एवंद्वितीयलंबः २२४ त
दाश्रितचुजः २६० संधिः १३२ पी ३० दृक्श्राद्यलंबस्या १८० धःखंडं साध्यंयस्यसंधिः ४८० परलंबेनानें
न २२४ श्रवणेन च २००० थगुणितः परस्पपीवेनानेन १६८ नक्रोलंबक्रोलंबाधःखंडं ६४ कर्णाधःखं
डं ८० एवंद्वितीयलंबस्य २२४ अस्यसंधिः १३२ परस्यलंबेनानेन १८० कर्णेनच ३५ थगुणितः
परस्पपीवेन २५२ नक्रोलंबक्रोलंबाधःखंडं १६८ कर्णाधिःखंडं १६८ अथकर्णयोर्योगादधोलंबज्ञाना

२६

र्थसूत्रं॥ ॥लंबोनद्वोनिजनिजपीवक्रितनक्रोचवंशोसः॥तान्यांप्राग्वत्कृत्योर्योगालंबः कुखंडेच॥॥
एवमत्रनद्वोवंशो २२५ । ४०० आन्यामन्योन्यमूलाग्रसूत्रयोगादित्यादिनाकरणेनलंबः कर्णयोगाद
धोलंबः १८४ कुखंडेच १०८ । ८२ अथसूचीलंबाबाधाज्ञानार्थसूत्रं॥ ॥लंबकृतोनिजसंधिः परलं
बगुणः समाकृयोज्ञेयः॥ समपरसंधीरक्यंहारस्तेनोद्धृतोतोचासमपरसंधीनद्वोसूच्याबाधेस्थः
स्यातां॥हारहृतः परलंबः सूचीलंबोनवेकृद्वः॥सूचीलंबघ्नचुजोनिजनिजलंबोद्धृतोचुजोसू
च्याः॥एवंक्षेत्रद्वोदः प्राग्वत्रराशिकाक्रियते॥ ॥अत्रकिलार्यालंबः २२४ अस्यसंधिः १३२ अयंप
रलंबेन १८० गुणितः अनेन २२४ नक्रोजातः समाकृयः ८१ अस्यपरसंधेश्च ८० योगोहरास्यः १३५
अनेनसमः परसंधिश्चनक्रोचगुणितोचाजाते सूच्याबाधे १५३५ ३५४ द्वितीयलंबासमः ५१२
हारस्थ ३०० आन्यामपिछन्यमवसकलमायातिपरलंबः १८० गुणोहारेनक्रोजातः सूचीलं

बा ६०९०/१२५० सूचीलंबेनुजो १२५/२९० ऊणैतानिजनिजेलंबान्यामान्यो १८/२२४ यथाक्रमंनवकोजातो
सूचनार्हद्वौसूचीलुजो ६२४०/३७२० एवमत्रसर्वत्रनागहारराशिःप्रमाणं॥ एषएवकोऽयथायोग्यंफ
लछेदोचप्रकल्प्यसुधियात्रराशिकमत्र्य॥ ॥अथहृत्क्षेत्रेकरणसूत्रं॥ ॥व्यासेनवनंदाग्नि३९२०हते
विनकेखबाणसूर्यैः१२५०परिधिसूक्ष्मः॥ द्वाविंशति२२घ्नेविहृतेऽथवोलेः७सूक्ष्मोऽथवास्याद्य
वहारयोग्यः॥१॥उदाहरणं॥ विष्कंभमानेकिलसप्त७यत्रतत्रप्रमाणंपरिधिःप्रचक्ष्वे।द्वाविंशति२२घ्य
न्यधिप्रमाणंतद्व्यासंसंख्वाचसंख्वेविचिंत्य॥ न्यासः ७ लब्धंपरिधिमानं २२/७ स्थूलंवा २२/७ न्या
सः ७ लब्धंऊणहारविपर्ययेणव्यासमानं २/११ स्थूलंवा ७॥ ॥करणसूत्रं॥ १२३८/१२५० हृत्क्षेत्रेपरिधि
ऊणितव्यासपादःफलंतत्सूक्ष्मंवेदेषुरुपरिपरि ३९२० तः कंऽकस्यवज्ञाले॥ गोलस्यैवंतदपिचफलंहृ
त्तज्जेव्यासनिघ्नंषष्टिघ्नंकंनवतिनियतंगोलगर्भेघनाख्यं॥ ॥उदाहरणं॥ ॥यद्व्यासस्करगोऽमितः

२१

किलफलंक्षेत्रमेतत्रकिंव्यासःसप्तमितोऽथयस्यसुमतेगोलस्यतस्यापिकिं।हृद्वंऽकजालसंचि
नफलंतस्यैवगोलस्यकिंमधोब्रूहिघनंफलंचविमलांचेद्धिजीजावतीं॥ स्थूलं ३९/२ सूक्ष्मफलं॥
१४३/११३३ अस्यचत्रयस्त्रिंशि ३८/११३३/१२५० न्यासः ७ लब्धंक्षेत्रफलं ३८/२४२३/५००० गोलहृद्फलं १४३/११३३/१२५० गोलस्यांतर्घ
नफलंच १७९/१४२३/२५०० करणसूत्रं॥ व्या सस्यवर्गो नवघ्नोविहृतेशक्रहृते १४ऽथवास्यास्थू
निघ्नंसूक्ष्मं फलंपंचसं ७ हृत्नवनंके ५०००रुद्रा ११ हृतेशक्रहृते १४ऽथवास्यास्थू
लंफलंसंव्यवहारयोग्यं॥ घनीकृतव्यासदलंविजेकविंशा २१घ्नयुग्गोलफलंघनंस्यात्॥ ॥ज्ञातंतद्द
वसूक्ष्मंफलं ३९/२ स्थूलंवा ३९/२ घनफलंस्थूलंवा १७९/३ करणसूत्रं॥ ॥ज्याव्यासयोर्गीतरघातसू
लंव्यासस्तद्वर्गविशोधितोदलितः शरःस्यात्॥ व्यासाच्छरोनाच्छरसंगुणाच्चमूलंद्विनिघ्नंत
वनीहजीवा॥ जीवार्धवर्गंशरवर्गयुक्तेव्यासप्रमाणंप्रवदंतिदक्षे॥ जीवाशरेक्यार्धहतेऽभवर्गादि

ष्वोंकघ्नमूलमिषोः फलं स्यात्॥ ॥उदाहरणं॥ ॥ दशविस्तृतिवृत्तांतर्यत्रिज्यापरिमितासरवो त
त्रिभंवदबाणज्यांतान्योव्यासंफलंतथा॥ ॥न्यासः ज्ञाबाणमितिः१अथबाणज्ञ
तिज्ञाज्याद्यथज्याबाणयोर्ज्ञातियोर्लब्धाविस्तृतिः॥ १०॥ ॥ज्ञीवाशरैक्यदलनिघ्न
शरस्यवर्गेदिघ्नोंकघ्नमुद्दमिश्रवर्गस्यफलंभवंति॥कर णसूत्रं॥ ॥त्रिभंक्रमेणनवत्रिं
दै१०३९२३त्रिबाणाष्टयुगाष्टनि८८८५३वेदाग्निपंचखाश्वैश्च१०५३४खखखान्नरसैः९०००
क्रमात्॥ ॥बाणेभनखबाणैश्च५२०५५दिद्विनंदेभसागरैः४५९२२कुशमद्रिवेदैश्च४१०३१
वृत्तव्यासेसमाहते। खखखान्नांक१२०००संलब्धेज्यांतोक्रमशोलुब्जा॥ वृत्तांतस्रस्रघ वि
णांनवास्रांतंपृथक्पृथक्॥ ॥उदाहरणं॥ ॥सहस्रद्वितय२०००व्यासेयवृत्तंतस्यमध्यतः॥ स
मत्र्यस्रादिकांतेभ्यो लुब्जान्वदपृथक्पृथक्॥ ॥त्र्यस्रचतुरस्रपंचास्रषडस्रसप्तास्राष्टास्रनवास्रा

न्यासः

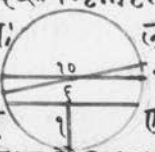

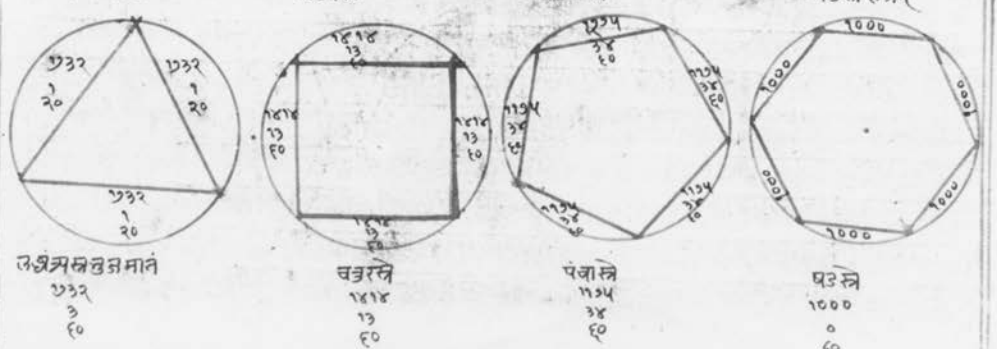

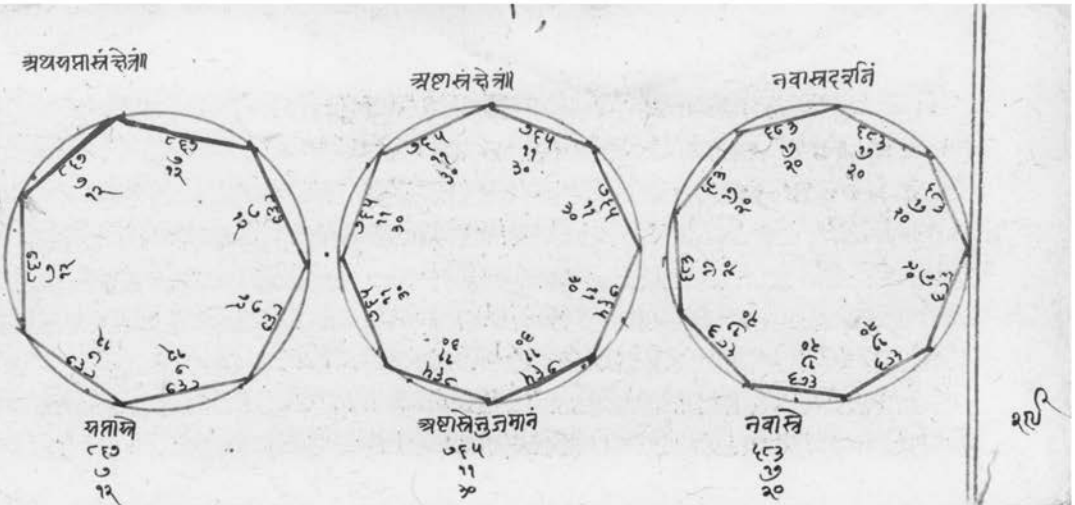

॥एवमिष्टव्यासेएन्योऽन्याअपिजीवाःसिध्यंतितास्कलोलेवक्ष्ये॥॥अथस्कलजीवाज्ञानंलघुप्रक्रियया॥ ॥सूत्रं॥चापोननिघ्नपरिधिःप्रथमाक्षयःस्यात्तंचाहतःपरिधिवर्गचिन्नार्धत्यागः॥आद्योनितेनखंडुतेननेजेचन्नघ्न्याहतप्रथममात्रमिहज्याकास्यात्॥उदाहरणं॥॥अष्टादशोनवृतेःसमानमेकादिनिघ्नंचयत्रचापं॥इथक्पृथक्कृतत्रवदाशुजीवांखाकैंसितं२०व्यासदलंचयत्र॥॥व्यासः२०० अत्रपरिधिः२५४अस्याष्टादशोनेन१५४पृथक्पृथक्एकादियुणितेनखंडेधनुषिकल्पितेज्याःसाध्याः॥॥अथवात्रसुखार्थंपरिधेरष्टादशोनेनपरिधिंधनुषिचापवर्त्यज्याःसाध्यंते॥तथापिताएवरावंति॥॥अपवर्त्तितन्यायः॥परिधिः१८चापानिच१।२।३।४।५।६।७।८।९।यथोक्तकरणेनलब्धानिज्यामानानिभ१।८।२०।३५।५४।७८।१०८।१४१।१७६।२१३।२४०।एवमन्यास्मिन्नपिव्यापये॥॥करणसूत्रं॥॥वासाद्धिघातयुतमोविकृतिवर्गकोजीवांघ्रिपंचगुणितःपरिधेस्तुवर्गात्॥लब्धोनितात्परिधिवर्गमू

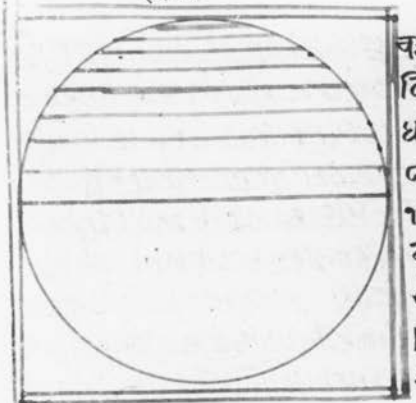

चक्रार्धनागदाक्षेपदेहतिदलात्पतितेधनुःस्यात्॥ ॥उदाहरणं॥
विदिताऽहयेऽणस्तोवदतेषामधुनाधनुर्मितिं॥ यदितेऽस्ति
धनुर्गुणक्रियागणितेगणितिकाऽऽऽतिनेगुणं॥ ॥न्यासः४२॥
८२।२०।१५४।१८४।२००।२२६।२३६।२४०साध्वापवर्त्तितःपरिधिः
१७अतोजातानिधनुंषि१२।२४।५४।८१।१०७।१३८एतानिपरिध्यक्षा
दशोनोनगुणितानिस्युः॥ ॥इतिश्रीमद्देश्वरोपाध्यायसुतश्रीना
स्कराचार्यविरचितायांगणितपाट्यांलीलावत्यांक्षेत्रव्यवहारः
॥ ॥अथखातव्यवहारेकरणसूत्रंआर्द्धयति॥ ॥गणयित्वावि ३०
स्तारंबक्रभस्खानेभतद्धतिनज्या॥स्खानकमित्यासमि

तिरवैदैर्घ्यंचवेधेच॥क्षेत्रफलंवेधगुणंखातेघनहस्तसंख्यास्यात्॥ ॥उदाहरणं॥ ॥चुजवक्रतया
दैर्घ्यंदशोनार्ककरैर्मितं॥त्रिभस्खानेभषट्कंचसप्तहस्ताचविस्तृतिः॥यस्यखातस्यवेधोपिद्विचत्रिस्त्रि
मितःसखेतत्रखातेकियंतःस्फुटघनहस्ताःन्यासः॥ 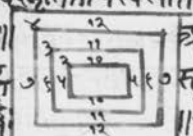 त्रसममितिकरणं
नविस्तारहस्ताः६दैर्घ्ये११वेधे२दस्रनिं ६ ३ ६ ज्ञाघनह स्तसंख्या१८०॥करण
सूत्रं॥ ॥मुखजतलजतद्धतिजक्षेत्रफ ११ लेक्रमेणतंषट्कं ॥क्षेत्रफलंसममेवंवे
धगुणंघनफलंस्पष्टं॥समखातफलत्रंशाःस्तूचीखातेफलंनवति॥ ॥उदाहरणं॥ मुखेदशाद्या
दशहस्तजल्पंविस्तारेदैर्घ्यंतलेतद्दृष्टं॥स यस्याःसखेससकरश्चवेधःकाखातसंख्यावदतन्नवाप्तं
॥न्यासः॥ ज्ञातंखातफलंघनहस्ताः४९०॥ ॥उदाहरणं॥ ॥खातेऽतिरम्यकरजल्पचऽन्तुजि
चकिंस्या स्फलंनवमितःकिलयत्रवेधःवृत्ततथेवदशाविस्तृतिर्पंचवेधस्तूचीफलंवदत

यो[श्च]थकहथकमे॥ ॥न्यासः१२[८]१२ज्ञातंखातफलंहस्ताः१२८स्तत्री फलंच४३२॥ न्यासः
विस्तारः१० वेधः५ अत्रस्तत्रेफलं३८३२ स्तत्रीफलं१३०[१०]स्थूलफलं१३५० स्तत्रीफ
लंस्थूलं१३५०॥ ॥इति०खातव्यवहारः समाप्तः॥ ॥छ॥ ॥अथचितौकरणसूत्रंवृत्तंसा
र्द्धं॥ ॥उच्छ्रयेणगुणितंचितेरपिदैर्घ्यसंनवफलंघनंनवेत्॥ इष्टिकाघनहृतेघनेचितेरिष्टिकापरिमितिश्च
लभ्यते॥ इष्टिकोच्छ्रयहृदुच्छ्रितिश्चितेःस्फुटराशयद्दशादिचितेरपि॥ उदाहरणं॥ ॥अष्टहस्तोच्छ्रये
दैर्घ्यविस्तारोद्दशहस्तोलघुः॥ उच्छ्रितिस्तस्यलघुनायासमिष्टिकास्ताश्चितौकियत्॥ ॥यद्विस्तृतिःपंचक
राष्टहस्तदैर्घ्यचयस्यास्त्रिकरोच्छ्रितिश्च॥ तस्यांचितौकिंफलमिष्टिकानांसंख्यावकाब्रूहिकतिस्तराश्च
॥ ॥इष्टिकान्यासः५[२]५ अथचितिः५[२]५इष्टिकायांघनहस्तमानं[३४]चितौ१२०लब्धाइष्टि
कासंख्या२५९० स्तरसंख्या२४एवंपाषाणचेयेऽपि॥ ॥इतिश्री०चितौव्यवहारःसमाप्तः॥ ॥अथक्रकच

व्यवहारेकरणसूत्रंवृत्तं॥ ॥पिंडयोगदलमग्रमूलयोर्दैर्घ्यसंगुणितमंगुलात्मकं॥ दारुदारणपथैःसमाह
तंषट्शरेण५७विहृतंकरात्मकं॥ ॥उदाहरणं॥ ॥मूलेनखांगुलमितोऽग्रतोंगुलोयेपिंडःस्तांगुल
मितंकिलयस्यदैर्घ्यं॥तद्दारुदारणपथेषुचउर्भुकिंस्याद्धस्तात्मकंवदसखेगणितंद्रुतंमे॥ न्यासः
मार्गःपिंडयोगदलेत्यादिनागणितं॥ करात्मकं[१३]करणसूत्रं॥ ॥छिद्यतेतुयदितिर्यगुक्तव
त्पिंडविस्तृतिहृतेःफलंतदा॥ इष्टिकाचितिरिष्टपंक्तिखातक्रकच्यवहृतौखलुसौ
ख्यं॥ कर्मकारजननंत्रतिपत्यानन्मूलकल्पनविनाचवरोन॥ ॥उदाहरणं॥ ॥यद्विस्तृतिर्दशमितोंगुलो
न्निपिंडस्तयाषोडशायत्रकाष्ठेछेदेछतिर्यङ्नवसुघ्नचक्त्वंकिंस्यात्फलंतत्रकरात्मकंमे॥ ॥न्यासः
१६ वि३२पिंडे१६ मार्गस्तांतंफलंहस्तः॥ ॥इतिश्री०क्रकच्यवहारःसमाप्तः॥ ॥अथरा
शिव्य व्यवहारकरणसूत्रं॥ ॥अनेनयुद्दशमांशोंगुघ्नेधथैकादशांशःपरिधिर्नवमन्नागःश्रेकि

धान्येऽत्र वेधः॥ त्रयस्त्रिंशत्परिधिषष्ठवर्गितवेधनिघ्नघनगणितकराः स्फुटमिह धान्यराशौ स्युः। खार्यः॥ ॥उदाहरणम्॥ ॥समवृत्तविकिलराशेर्यस्थितः स्थूलधान्यपरिधिः परिमितिर्नवहस्तषष्टिर्यदीया॥ त्रयोदशगणकखार्यः किमितः संमितस्मिन्नथ दृढ्यगुणधान्येऽस्ति किं धान्यचतुष्कि॥ न्यासः॥ परिधिः ६० वेधः ६ लब्धाः खार्यः ६०० अथाणुधान्यराशेः परिधिः ६० वेधः [६०] जातं फलं [६०००] अथ [११] [३०] स्त्रिंशत्कि धान्यराशेः परिधिः ६० वेधः [३०] खार्यः २००० करणसूत्रम्॥ ॥द्विवेदसंनिघ्नात्परिधेः फलं॥ नित्यंतबाह्यकोणस्थ रोः स्वगुणेनाहतेः॥ ॥उदाहरणम्॥ ॥परिधि

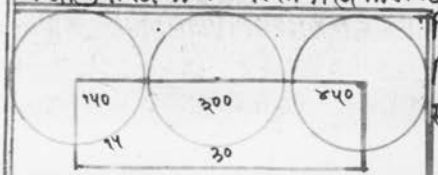

नित्रितयस्यराशेस्त्रिंशत्करः किल॥ अंतःकोणस्थितस्यापि पंचघ्नवपितिथिहृल्लवकरः सखे॥ बहिःकोणस्थितस्यापि पंचघ्नव संमितः॥ तेषामानयने क्षिप्रं घनहस्तानृथक्पृथक्॥ न्यासः

३२

३०।१५।४५ अत्राद्यस्य द्विघ्नः ६० अन्यस्य च त्रिघ्नः ६० अन्यस्य त्रिनागैक ६ घ्नः ६० एषां फलं तुल्यमेवखार्यः ६०० एतत्त्रयगुणनत्रंशज्ञातं पृथक्पृथक् फलं ३००।१५०।४५० इति॥ राशिव्यवहारः समाप्तः॥ ॥ अथछायाव्यवहारेकरणसूत्रं॥ ॥शंकुप्रदीपतज्ज्ञशंकुतलांतरघ्नः छायाच्चवेदविनरदीपन्निःखोऽत्रशंकुः॥ ॥उदाहरणम्॥ ॥शंकुप्रदीपांतरत्रस्त्रिहस्तादीपोच्छ्रितिः स्याद्कियत्यांचेत्॥ शंकोस्तदाऽकंगुलसंमितस्यतस्यत्रज्ञास्याकियतीवदाशु॥ ॥न्यासः

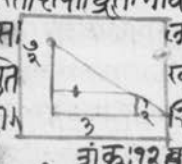

नश्चानि छायांगुलानि १२ करणसूत्रं॥ ॥ छायोद्धृतेतुनरदीपतलांतरघ्नेशंकौ नवेन्नरयुते स्वस्तुदीपकोच्चं॥ ॥उदाहरणम्॥ ॥ प्रदीपशंकुतरत्रस्त्रिहस्ता छायांगुलैःषोडशभि तिः समाचेत्॥ दीपोच्छ्रितिः स्याकियती तदास्याः प्रदीपशंकुंतरमुच्यतांमे॥ ॥न्यासः ३ ३ शंकुः १२ छायांगुलानि १६ शंकुप्रदीपांतरहस्ताः ३ ३ ३

रांतरं स्यात्॥ उदाहरणं॥ ॥ तद्वोक्तं एवदीपोद्भसंभवसाध्यशंकुरुक्ता यः १२ शंकुफलानि १२ छायाफलानि
१६ दृश्यनि 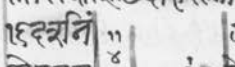 लब्धाः शंकुप्रदीपांतरहस्ताः २ करणसूत्रं॥ ॥ छाययोः करणयोरंतरेणयतयोर्विश्लेषनक्का
रसाद्दीपवः ५७ येकलब्धैः पदघ्नैश्छायांतरं शंकांतरेण नयुक्तं दलब्धस्तत्र॥ ॥
उदाहरणं॥ ॥ नेदृग्वक्ष्यमितंछायया रंतरं करणयोश्चांतरं विश्वद्वल्ल्ययोः। तत्प्रत्यक्षयोर्युक्तिमान्वत्य
योर्वेत्यकयुक्तंहि मन्येऽखिलं॥ ॥ न्यासः छायांतरं १८ करणांतरं १२ ययोक्तकरणेनजातेछाय॥ न्यासः
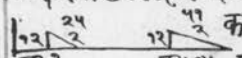 करणसूत्रं॥ ॥ छायाग्रयोरंतरमंशुलात्मकाछायाप्रमाणांतरहतेष्टशंकुघा-
छा २ छा ५ तःप्रत्ययाविनक्तः प्रजायतेदीपशिखोच्चमेवं॥ त्रैराशिकेनैवयदेतदुक्तं व्यक्तंस्व
नेदेर्हरिणेवविश्वं॥ ॥ उदाहरणं॥ ॥ शंकोर्ज्ञाकं मितोंऽशुलस्यमुमतेदृष्टाकिलाष्टांशुलाछायायात्ति।
मुखेकरद्वयमितेन्यस्तस्यदेहोभन॥ तस्यैवार्कमितोंऽशुलायदितदा छायाग्रदीपांतरंदीपोच्चंचकिय

द्द्रव्यवर्गतिछायाविधावेत्रिवेत्॥ 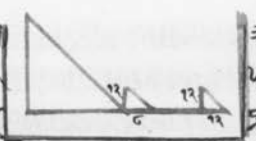 अत्रछायाग्रयोरंतरमंशुलात्मकं १२
छायो ८।१२ अनयोराद्योदृश्यमनेन॥ १२ ५ गुणिताछायाप्रमाणांतरेण ४ नक्का
लब्धंलम्बमानं १०४ इदंप्रथमछायाग्र प्रदीपतलयोरंतरमानमित्यर्थः॥ एवंद्वि
तीयछायांतरलम्बमानं १५९ लघुशंकुघातः प्रत्ययाविनक्तइतिजातमुभयतोदीपोच्चंसमानमेवद
स्ताः १३ एवमितियत्रछायाव्यवहारेत्रैराशिककल्पनानयनंतत्र॥ तद्यथा॥ ॥ प्रथमछायातोद्वितीयछा
यायावतीधिकातावताछायावयवेन १ यदिछायांतरेणलभ्यतेतदाछायया किंमितेवंदृश्यक
छायाग्रदीपतलांतरप्रमाणेलभ्यते॥ ततोद्वितीयंत्रैराशिकं॥ यदिछायाऽनेशंकुः कोदृस्तदाल
ब्धेनेऽकिंमितिलब्धंदीपोच्चमुभयतोऽपितुल्यमेव॥ एवंपंचराशिकादिकमखिलंविधायादित्रैराशिककल्प
नयेवमिदंयथाभगवतानक्तंजनमनः॥ क्रेत्राप्रहारिणानिखिलंजगज्जननेकबीजेनसकलंभुवनत्रव

नवनगगिरिसिरिदसुरसुरनरनगनगरादिभिः स्वनवेदैरिदं जगद्व्याप्तं॥ तयेदमखिलं गणितजातं तत्रैराशिकं नेदव्याप्तं॥ यद्यवं बऊ चिर्बऊ किमुऊ मित्याशंक्याह॥ ॥ यत्किंचिदुणनागहारविधिना बीजत्रवाग्ण्येतत्तत्रैराशिकमेवनिमित्तिधियामेवावगम्यंविदुः॥ एतद्यबऊधास्मदादिजडधीधीवृद्धिबुध्यबुधेस्तत्कृते दानुसुगमान्विधायरचितं प्राङ्नः प्रकाशादिकं॥ ॥ इतिश्रीनात्कराचार्यविरचितायांगणितपाद्यांस्त्रीलावत्यांछायायांव्यवहारःसमाप्तः॥ छ॥ ॥ अथकुट्टकव्यवहारेकरणसूत्रंवृत्तपंचकं॥ ॥ नाज्योहारःक्षेपकश्चापवर्त्यःकेनाप्यादोसंनवेत्कुट्टकार्थी॥ येनछिन्नोनाज्यहारोयेनतेनक्षेपश्चेत्तद्दुष्टदुष्टमिष्टमेव॥ परस्परंनाज्ञितयोर्द्वयोर्यल्लब्धंतयोःस्यादपवर्त्तनंतत्स्वनापवर्त्तनविनाज्ञितोयोनोनाज्यहारोदृढयंज्ञकोस्तः॥ ३॥ मिथोनजैर्नोदृढनाज्यहारोयाद्विनाज्येनवतीहरूपं॥ फलान्यधोऽधस्तदधोनिवेश्याःक्षेपस्तथांतेखलुपांतिमेन॥ ४॥ स्वोर्द्धहतंत्येनयुतंतदंत्यंत्यजेन्मुऊःस्यादितिराशियुग्मं॥ ॥ ऊर्द्धविनाज्येनदृढ

नतद्दःफलंगुणःस्यादपरोहरणं॥ ४॥ एवंतदेवात्रयदासमास्ताःस्फुर्द्धियश्चद्विषमास्तदानीं॥ ययागतोलब्धियुणोविशोध्योस्वतक्षणाल्लेषमितोऽतितोस्ताः॥ ५॥ ॥उदाहरणं॥ ॥एकविंशातियुतंशतत्रयंयद्गुणंगणकपंचषष्टियुक्॥ पंचवर्जितशतत्रयोद्धृतंशुद्धिमेतिगुणकंवदाशुतं॥ न्यासः॥ ना२१ क्षे३६५ अत्रापरस्परंनाज्ञितयोर्नाज्यनाजकयोः॥ द्वौराशीअनेननाज्यहारक्षेपावपवर्त्तिताजाताः ना७ क्षे५ | हा१५ | ना३ क्षे५ | हा१५ | अनयोर्दृढनाज्यहारयोःपरस्परंनक्कयोर्लब्धयःअधोधस्तदधःक्षेपस्तदधःक्षुण्णंनिवेश्यमितिजातावल्ली॥ ६ | ७ | ७ | ५ | ३ | ५ | ३ | ५ | ३

तंवाविरुतंत्रिषष्ट्या॥निरयकंस्पा हरमेऊणंतंस्पष्टंपटीयान्यदिकुट्टकेसि॥ न्याय॥ ना२००क्षे५७ जातो॥
प्रवविच्छ्रियुणो२०१८अथवानाज्यक्षेपोदग्रान्तिरपवर्त्य ना१०क्षे५ परस्परन्नज हा६३ नाल्पंफलं
निक्षेपंखंवाधोधोनिवेश्यजातवल्ली हा६३ सर्वविच्छ्रियु णाः४५लब्धिर्नाग्रा ह्यात्रलब्धयोवि
षमाजाताअतोऽणाःस्वतक्षणादस्मा तद्धविशोधितोजातोऽणाःसएवाष्टऽणघ्नान्त्यक्षेपयु
तेहरनक्कलब्धिस्त्र१०अथवाक्षेपहा पोनवविरपवर्तितो ना१००क्षे१० अत्रलब्धिक्षेपकाणांव
ल्ली १४ लब्धोऽणाः२क्षेपहारापवर्तनेनऽणितोजातःसएव हा७ १८अथवानाज्यक्षेपोऽनःहार
क्षे २० पोऽनःहारक्षेपोचापवर्तितोजातो ना१०क्षे५ ऽणितोजातःसएवाष्टऽणत्रजनान्त्यलब्धि
श्च१०ऽणलब्धोःस्वहारोक्षेपावित्यथवा हा७ ऽणलब्धि८१२०वा४४२२०इत्यादि॥ ॥करणसू ३५
त्रं॥ ॥क्षेपंजेतक्षणाच्छुद्धंऽणात्रिघ्नोविभाजितः॥ ॥अत्रप्रवोदाहरणेनवतिक्षेपेयोलब्धिऽणोजातो

२०१८एतोस्वतक्षणान्यामान्यांऽ१००ऽ२शोधितोयेऽपकृतन्नितोलब्धिऽणोनवतिशोधितज्ञाप्यो२०
।४५एतयारपिस्वतक्षणंक्षेपंपत्यथवा२०।१००वा२२०।१२१॥ ॥उदाहरणं॥ ॥यऽणोगणकषष्टिरन्विता
वर्जिताचदशभिःषडुद्धरेः। स्यात्रयोदशहृतानिरयकांतंऽणंकथयमेष्टयक्रष्टयक्र॥न्यासः ना६०क्षे१
त्रयज्ञोतेऽणाःसी२०अत्रलब्धयोविषमाः अतएतेऽणाःस्वतक्षणान्यां२।१०शोधितेजाते हा१३
क्षेपेजे११।५एतत्पवस्वतक्षणान्यां२।१०शोधितेषोडशाविशुद्धिजे२८॥ ॥करणसूत्रं॥ ॥ऽणलब्धेःस
मंस्याद्यधीमतातक्षणंफलं।हरतेष्टधनक्षेपेयऽणलब्धिंतत्पवत्॥क्षेपतक्षणलाभाद्यालब्धिश्चैवंतु
र्जिता॥ ॥उदाहरणं॥ ॥येनसंऽणिताःपंचत्रयोविंशतिसंयुताः।वर्जितावाप्तिनिघ्नीनिरयाःस्फुःस
कोऽणः॥न्यासः ना५क्षे२३ अत्रवल्ली २३ सर्वविज्ञानंराशिक्रयं ४६ एतोनाज्यहारान्त्यांतेष्टेअत्रा
धोराशौत्रिनिघ्ने हा७ ष्टेसप्तघ्नांतेऊ २३० र्ध्वराशौपंचनिघ्नक्षेपोऽणेनवघ्नांतेतेऽत्रनयाह्याः॥

ऊणलब्धोः यमंयाद्यधीमतातक्षेपेणफलमिति॥ अतः प्रतेवयाद्याः॥ एवंजातेऽणौ ३।१।१ क्षेपेऽजेत
क्षेपेणछेदेशतिश्छेदोजातो १।६ इष्टाहतस्वस्वहरेणयुक्तेऽतिदिऊणितोस्वहरोक्षेप्यो। यथाधनल
ब्धिःस्यादितिजाते ३।४ एवंसर्वत्र॥ ॥अथहरतष्टधनक्षेपेऽतिन्यासः। ना५ क्षे३ हर्ववज्जातेऽणौ
३।४ एतेस्वहारान्न्यासे विन्यासेऽधिकेजाते १।१ क्षेपतक्षेपेणलब्धाधः हा२ लब्धिरितिजातेक्षेप
क्षेपे १ अधश्छेदवर्जितेति॥ धनलब्ध्यर्थंद्विऊणस्वहारक्षेपाधिक्ये सतिजाते ३।४ करणसूत्रं॥ ॥
क्षेपनावोऽथवायत्रक्षेपःशुद्धोहरोहृतः। ज्ञेयस्तत्रऽणस्तत्रक्षेपोहारहृतःफलं॥ उदाहरणं॥ ये
नपंचऊणिताःस्वयंयुताःपंचषष्टिसहिताश्चतेऽथवा। स्फुत्रयोदशाहताःनिरयकास्तेऽणोगणकक्री
ड्नियाशुभे॥ ॥ना५ क्षे६ क्षेपानावेऽणौ १।०। अथवा ३।५ वा १३।१० न्यासः। ना५ क्षे६ क्षे५ क्षेपःशुद्धश्छ
रोहृतः। ज्ञेयः हा१३ शून्यंऽणस्तत्रक्षेपोहारहृतःफलमितिजातेऽणौ ४ हा१३ पा वा ३।१० इत्यादि॥

॥अथसर्वकुट्टकेऽणलब्धेरनेकदर्शनार्थंकरणसूत्रं॥ ॥इष्टाहतस्वस्वहरेणयुक्तेतेवानवेतांवक्रधा।
ऊणौसौ॥ अस्यव्याप्तिःसर्वमेवदर्शितं॥ ॥अथवा॥ नागहारेणतष्टयोःक्षेपनाज्ययोः। ऊणःप्राग्वत्ततो
लब्धिर्नाज्याहतयुतोहृतान्न॥ ॥अथच्छिन्नकुट्टकः॥ ॥क्षेपेऽऊनेऽधिकेवाविश्लेषोत्पातंक्रमाद्येऽणः
कारलब्धिश्चनासितक्षेपविश्लेषनिघ्नस्वहारतष्टेनवतस्त्रयोस्तः॥ ॥अथमोदाहरणेदृढनाज्यहारयोः॥
रूपक्षेपयान्यासः ना७ क्षे१। अत्रऽणौ ३।१ एतेऽष्टक्षेपेणपंचकेनऽणितेस्वहारतष्टजातो १।५ अथ
रूपशुद्धोऽणौ ४ हा१५ ना७ एतेपंचऽणेस्वहारतष्टेचजातो १।१ एवंसर्वत्र॥ ॥अस्यैवहरगणितेमहा
महानुयोगोऽस्ति॥ ॥अथतदर्थंकिंचिदुच्यते॥ ॥कल्पाद्यशुद्धिर्विकलावशेषंषष्टिघ्नंनाज्यःकुदि
नानिहारः। तज्जंफलंस्फुटविकलाऽणस्फुलिंगायमस्माच्चकलावलांशं॥ एवंतदूर्ध्वंचतथाधिमासाव
मायकान्यंदिनसारवीघोः। यदस्यविकलावशेषाद्ग्रहागणियोजनयनं॥ ॥तद्यथा॥ तत्रषष्टिर्ना

ज्यः कुदिनानिहारः विकलावर्गाः षष्ठ्या द्विरिति प्रकल्प्याधर्णमिति ॥ तत्र लब्धिप्रमिता विकलाः स्फुः ॥ उणो
मितं कल्पनाशेषं ॥ एवं कलावर्गशेषात् लब्धिः कलाः ॥ उणो नागशेषं कल्पनाभक्तं नगशेषं षष्ठ्या द्विः कुदि
नानिहारः त्रिघ्नाः ज्याः ॥ लब्धिर्नागाः ॥ उणो रात्रिशेषं ॥ खाद्रसा ज्याः कुदिनानिहारः रात्रिशेषं षष्ठ्या द्विः फलं
रात्रयः ॥ उणो नगणशेषं कल्पनगणा ज्याः ॥ कुदिनानिहारः नगणशेषं षष्ठ्या द्विः फलंगतनगणाः ॥ उणो
हगणः स्यादिति ॥ अस्योदाहरणं प्रश्नाध्याये ॥ एवं कल्पाधिमासा ज्याः रविदिनानिहारः ॥ अधिमासशेषं
षष्ठ्या द्विर्लब्धिर्गताधिमासाः ॥ उणो गतरविदिवसाः ॥ एवं कल्पावमानि ज्याः चंद्रदिवसाहारः ॥ अवमशेषं षष्ठ्या
द्विः फलंगतावमानि ॥ उणो गतश्चंद्रदिवसाः ॥ ॥ करणसूत्रं ॥ ॥ एकोहरस्थेऽणकोविनिघ्नोतदूणो
कोपरिकल्प्य नाज्यं ॥ अन्येक्यमन्यंकृतउक्तवद्यः संशिष्टयंत्रः स्फुटकुट्टकोमौ ॥ उदाहरणं ॥ ॥ कः पं ३७
चनिघ्नोविकृतस्त्रिषष्ट्या ॥ मतावशेषोऽथयएवशीघ्रः ॥ दद्याद्धतः स्याद्विकृतस्त्रिषष्ट्या चक्रद्रशोयोवदारा

शिमेनं ॥ ॥ अत्रऽणोक्यं नाज्यः ॥ अन्येक्यंषष्ट्या द्विरिति प्रकल्प्य न्यायः ॥ ना १५ क्षे २१ ॥ स्वविज्ञातोऽणः ३ फलं २
ऽणोहृद्दहाराच्छोध्यज्ञातोराशिः १४ ॥ इति श्रीकुट्टकव्यवहारः हा ६३ समाप्तः ॥ ॥ अथ कपाशेनिर्दि
ष्टकेः संख्यायाः करणसूत्रं वृत्तमेकं ॥ ॥ स्छानांतमेकादिचयांकघातः संख्याविनेदानियुतेः स्फुरं
कैः ॥ नक्कोऽमित्यांकसमासनिघ्नः स्छानेऽयुक्तोमितिसंयुतिः स्यात् ॥ ॥ अत्रोद्दाकः ॥ ॥ द्विकाष्टक
न्यांत्रिनवाष्टकैर्वानिरंतरंघ्यादिनवावसानैः संख्याविनेदाः कतिसंभवंतितस्संख्यकैर्व्यानिपथ
वदाशु ॥ ॥ न्यासः २० अत्रस्छाने २ स्छानांतमेकादिचयांकाः १ २ घातः २ एवंजातौ संख्याविनेदौ २ अ
थयएवघातः २ अंकसमासा १० निघ्नः २० अंकमित्या २ नक्कः १० स्छानत्रययुक्तोजातंसंख्यैक्यं १० द्वितीयो
दाहरणन्यासः ३०० अत्रैकादिचयांकाः १ २ १ घातः १ एतावंतः संख्याविनेदाः १ घातः १ अंकसमासा २० हतः
२० अंकमित्या २ नक्कः ४० स्छानत्रययुक्तोजातंसंख्यैक्यं ४४४० तृतीयोदाहरणन्यासः २३४५६७ ८ १०

एवमत्र संख्या नेदाः चत्वारिंशत्सहस्राणि शतत्रयं विंशतिश्च ४०३२० संख्येकं च। चउविंशतिनिरवर्त्ति
णि त्रिषष्टिप्रमाणानि नवनवतिकोट्यः नवनवति लक्षाणि पंचसप्ततिसहस्राणि शतत्रयं त्रिषष्टिश्च।
२४९३९९९९७५३६३॥ ॥उदाहरणं॥ ॥पाशोंकुशाहिडमरूकपालशूलैः षड्भिर्गजक्रिमारचापयु
क्तैर्नवंति॥ ॥अन्योन्यहस्तकलितैः करिन्निनिनदाः शंनोहरिरिवगदारिसरोजरेखैः॥ ॥न्यायः।
स्थानानि १० जातानि नवनिनेदाः ३६२८८०० एवंहरश्च २४॥ ॥विशेषकरणसूत्रं॥ ॥यावत्स्थानेभक्त्यो
कास्तत्रैरेस्फटयकृतेः प्राग्नेदाविलुप्तानेदास्तत्संख्येकं चसर्ववित्॥ ॥अत्रोद्देशकः॥ ॥द्विघ्नैकत्रि
परिमितैः कतिसंख्यकाः स्फस्तासांयुतिश्चगणकाशुनमत्रचक्ष्व। अन्योधिकुंनिरन्तरतन्नरैस्तथो
क्तैश्चदंकपाशकवियुक्तिविचारदोऽसि॥ ॥न्यायः २२११ अत्रप्राग्वत्रैदाः २४ यावत्स्थानेभक्त्यो का
इति॥ अत्रप्रथमंतावत्स्थानेद्वयेभक्त्योस्थानद्वयेजातोनेदो २अनरन्यत्रापिस्थानद्वयेतुल्यो

तत्रोप्पर्वनेदो २नेदान्योन्यत्रोन्नदाः २४नक्का जातोनेदाः ६तद्यथा॥ २२११।२११२।१२२१।१२१२।२२११।
सर्वविंसंख्येकं च २९९९९न्यासः ४८५४५०अत्रापिसर्ववत्रैदाः १२०स्थानत्रयेभक्तेनेदः ६तक्का जाता
नेदाः २०तद्यथा॥५५५४८।५५५०८।५८५५०।५०५५८।५४५०८।५०५४८।५८४५०।५४५०८।५०८५४।५८५४०।
५४५८०।५५८०४।५४८५०।४५५८०।४५०५८।४०५५८।५०५४८।५४०५८।५०५४०।५८०५४।५४५०८।५०५५४।
एवंविंशतिः। अथसंख्येकंच ११९९९८८॥ ॥अथान्नियतांकैरन्त्येष्टकरणसूत्रं॥ ॥स्थानांतेमेक्ष
पचितोमोक्षोघातोऽसमोकैश्चमितिप्रनेदाः॥ उदाहरणं॥ ॥स्थानषट्कस्थितैरंकैरन्योन्यंखेन
वर्जितैः। कतिसंख्याविनेदाः स्फ यदिवेत्सिनिगद्यतां॥ ॥श्रीत्रांतिमोक्षोनवत्र्यं यावत्स्थानमे
कापचितोन्यस्तः ९।८।७।६।५।४एषांघातोज्ञाताः संख्यानेदाः ६०४८०॥ ॥करणसूत्रं॥ निरंकमेकं
क्षमितांनिरंकस्थानांतमेक्षापचितंविनक्कोरूपादिनिस्तान्निहतः समाःस्फः संख्याविनेदानियंते

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June 2017

योगो नवान्वितस्तस्य संख्यका याहतिः क्रियोगकथितं तत्त्ववेद्यो ऽसौ क्षिप्तमुक्तं श्रुतानयेनतोऽस्ति य
स्माद्गणितादिविस्य ॥ उदाहरणं ॥ ॥ पंचस्थानस्थितैरंकैर्यो गोऽपि त्रयोदशाङ्कतिर्नवत्रयेवसंख्या
यदिक्षिप्तिर्निगद्यतां ॥ ॥ अत्रोक्तो ऽनिरंकः १२ एकस्मिन्निरंकस्थानोतेएकापचितेरूपादिक्षिप्तेनकं र
न्यस्ते | १२ | ११ | १० | ९ | एषांघातेः समाजाताः संख्यानेदाः ४९५ ॥ ॥ नगुणोनहरोनक्रतिर्नघनः ९५
हस्त | १ | २ | ३ | ४ | थापिऽष्टानोगर्वितगणकब्रुवोनांस्यात्पातोऽवश्यमेकपात्रोऽस्मिन् ॥ ॥ येषां
मुज्जातिगुणवर्गविन्यासक्षिप्तांगीशुद्धाऽखिलव्यवहृतिःखलुकंवयक्ता लीलावतीहृद्यसोक्तिर्मुद्
राहरंतीतिपांयेदेवमुखयंत्पडपैतिहृद्यं ॥ ॥ इतिश्रीज्ञानिराजदैवज्ञसूर्यसुतश्रीमद्देवज्ञोपाध्यायसुत
श्रीभास्कराचार्यविरचितायांगणितपाटीलीलावत्यांअंकपात्रव्यवहारोदशमः समाप्तः ॥ श्रीः

भगवानलालईश्वरजी